

N I E Z B Ę D N I K
K U R A T O R A

Przemoc

---

wobec

---

kobiet

---

w rodzinie

Opracowanie:

część 1

Zespół CPK

część 2

Kuratorzy Sądu Okręgowego w Poznaniu
pod redakcją Jarosława Konarkowskiego

Centrum Praw Kobiet
ul. Wilcza 60/ 19
00 – 679 Warszawa
|tel. (48 22) 652 01 17
tel./ fax: (48 22) 622 25 17
e-mail: temida@cpk.org.pl
<http://www.cpk.org.pl>;
© Women's Rights Center

Redakcja i korekta: Elżbieta Lorenc

Wydanie pierwsze

Publikacja finansowana ze środków finansowych Daphne III w ramach programu: „Zapobieganie i zwalczanie przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz ochrona ofiar i grup ryzyka”.

ISBN: 978-83-89888-17-4
Druk: Meritum21

Spis treści

część 1

Wprowadzenie	5
Kulturowe uwarunkowania przemocy wobec kobiet	10
Wiarę w naturalny porządek rzeczy	12
Uprzedmiotowanie kobiet	13
Kulturowe wzmocnienia wyuczonyj bezradności	14
Tolerancja wobec przemocy	19
Podsumowanie	21
Czarna statystyka	22
Charakterystyka zjawiska	27
Formy przemocy	29
Cykl przemocy	30
Jak działają sprawcy przemocy	33
Skutki doświadczania przemocy	37
Wyuczona bezradność	42
Mity i fakty	43

część 2

1. Prawo wobec zjawiska przemocy w rodzinie	51
2. Kuratorzy sądowi wobec przemocy	56
Kuratorzy rodzinni	56
Kuratorzy dla dorosłych	67
Jak reagować w trudnej sytuacji	74
Podsumowanie	79

4	3. Kuratorzy sądowi w kontakcie ze sprawcą, osobą doznającą przemocy. Uwagi praktyczne dotyczące zasad kontaktu	81
	Postawa kuratora sądowego w kontakcie ze sprawcą, osobą doznającą przemocy, nieletnim świadkiem przemocy.	81
	4. Z kim współpracować?	
	Kompetencje i zadania wybranych instytucji	93
	1. Prokuratura	93
	2. Policja.	97
	3. Sąd Rodzinny.	103
	4. Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych	111
	5. Ośrodki Pomocy Społecznej	114
	6. Szkoła	120
	7. Poradnia psychologiczno-pedagogiczna	123
	8. Organizacje Pozarządowe	125
	9. Wzory pism.	128
	9.1. Wniosek o nałożenie na skazanego obowiązków.	128
	9.2. Zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa.	131
	9.3. Wniosek o wgląd w sytuację rodziną	132
	Bibliografia.	134

Wprowadzenie

Istotnym warunkiem skutecznego zwalczania zjawiska przemocy w rodzinie jest zrozumienie jego genezy, znajomość form, jakie przemoc przyjmuje, i wpływu, jaki wywiera na życie nie tylko samych ofiar, ale również ich dzieci i całego społeczeństwa. Nie można również pomijać faktu, iż przemoc w rodzinie nie jest neutralna ze względu na płeć. Tymczasem, chociaż większość sprawców przemocy to mężczyźni, a większość ofiar to kobiety powszechnie używa się terminologii neutralnej płciowo: przemoc domowa, przemoc małżeńska, znęcanie się nad partnerem itp.

Powszechnie jest w naszym kraju postrzeganie przemocy, jakiej kobiety doznają ze strony swoich partnerów, wyłącznie w kategoriach dysfunkcyjności relacji w rodzinie. Poza organizacjami feministycznymi praktycznie nie mówi się o kontekście historycznym, społecznym i politycznym przemocy mężczyzn

wobec kobiet. Tymczasem przemoc wobec kobiet została uznana w dokumentach i rekomendacjach wydanych przez takie organizacje międzynarodowe, jak ONZ czy UE, za naruszenie praw człowieka, a jej genezy upatruje się w ukształtowanej od wieków upośledzonej pozycji kobiet w rodzinie i społeczeństwie.

W wielu dziedzinach równość kobiet i mężczyzn zyskała ustawowe gwarancje w znacznej mierze dzięki antidyskryminacyjnej polityce Unii Europejskiej. Jednak w praktyce dyskryminacja kobiet i nierówność między płciami utrzymują się do dziś, a wynikające z nich ograniczenia powodują, że kobietom trudno jest uwolnić się z krzywdzącego związku. Z tej przyczyny walka ze zjawiskiem przemocy wobec kobiet może być skuteczna i ograniczyć jej zasięg tylko wtedy, gdy będzie częścią ogólniejszej strategii przeciwdziałania strukturalnej nierówności kobiet i mężczyzn.

Podczas zorganizowanej pod auspicjami ONZ Światowej Konferencji Praw Człowieka w Wiedniu w 1993 roku ONZ zerwała z polityką traktowania przemocy wobec kobiet za sprawą „prywatną” i pozostającą w gestii państw członkowskich. Dzięki usilnym staraniom organizacji feministycznych został przygotowany i przyjęty dokument końcowy konferencji, tzw. Deklaracja Wiedeńska, stwierdzający, że przemoc wobec kobiet stanowi naruszenie praw człowieka, nawet wtedy, gdy dochodzi do niej w tak zwanej sferze prywatnej. Tym samym rządy państw członkowskich wzięły na siebie odpowiedzialność za eliminację przemocy i zapewnienie kobietom skutecznej przed nią ochrony.

W następstwie konferencji w Wiedniu Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło Deklarację na rzecz Eliminacji Przemocy wobec Kobiet i stworzyło stanowisko specjalnej sprawozdawczynie do spraw przemocy wobec kobiet. Eliminacja przemocy wobec kobiet była również jednym z głównych tematów IV Światowej Konferencji w sprawie Kobiet w Pekinie w 1995 roku. Dokument końcowy tej konferencji, Platforma Działania, określał szczegółowo, jakie środki przeciwko przemocy wobec kobiet powinny podjąć państwa członkowskie.

Najważniejszym dokumentem dotyczącym zwalczania strukturalnej i prywatnej przemocy wobec kobiet jest Konwencja Organizacji Narodów Zjednoczonych w sprawie eliminacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW). Inaczej niż w przypadku deklaracji i rezolucji, konwencja jest wiążąca dla państw, które ją podpisały i ratyfikowały. Wydane przez Komitet ds. Eliminacji Dyskryminacji Kobiet rekomendacje nr 12 i 19 wzywają państwa członkowskie do „zapewnienia odpowiedniej ochrony i wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, zgwałceń, czynów lubieżnych i innych form przemocy ze względu na płeć”. W 1999 roku Konwencja została uzupełniona przez procedurę skargi indywidualnej umożliwiającą kobietom, których prawa zostały naruszone, złożenie skargi w Organizacji Narodów Zjednoczonych. Poradnik praktyczny na temat trybu składania skarg został opracowany przez cieszącego się międzynarodowym uznaniem eksperta z Austrii (Frauenbüro der Stadt Wien 2001).

Ważne inicjatywy na rzecz przeciwdziałania przemocy wobec kobiet podjęto także w Europie.

8

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 roku gwarantuje każdemu (a zatem oczywiście każdej kobiecie) prawo do życia, zdrowia i wolności. Zakazuje także tortur oraz innych form niehumanitarnego i poniżającego zachowania. Ta kluczowa konwencja nakłada na swoich sygnatariuszy obowiązek podjęcia działań na rzecz likwidacji przemocy i ochrony kobiet przed wszelkimi formami przemocy. W ostatnich latach Rada Europy wydała dużą liczbę zaleceń dotyczących przemocy wobec kobiet i przemocy w rodzinie (por. Bibliografia). Ostatnie z nich pochodzi z 2002 roku (Rada Europy 2002). Zgodnie z zaleceniem zawartym w raporcie końcowym Grupy Specjalistów Rady Europy państwa członkowskie powinny zapewnić jedno miejsce w schronisku na 7500 mieszkańców (Rada Europy 1997).

W 1997 roku Unia Europejska rozpoczęła realizację Programu DAPHNE, mającego na celu wsparcie projektów na rzecz likwidacji przemocy wobec kobiet i dzieci. Podczas prezydencji austriackiej, w 1998 roku odbyła się europejska konferencja ekspertów na temat roli policji w przeciwdziałaniu przemocy. Organizacja Women Against Violence Europe była jednym ze współorganizatorów konferencji (Dearing/Förg 1999). Podczas tej i kolejnych konferencji na temat zwalczania przemocy, które odbyły się w Kolonii (w okresie prezydencji niemieckiej) i w Jyväskylä (podczas prezydencji fińskiej), uczestniczący w obradach eksperci opracowali szeroki wachlarz środków i zaleceń, mających na celu podniesienie skuteczności ochrony i pomocy dla kobiet, które są ofiarami przemocy (Keeler 2001).

9

Z inicjatywy działającego w Parlamencie Europejskim Komitetu ds. Praw Kobiet, w latach 1999–2000 w państwach Unii Europejskiej przeprowadzono kampanię przeciwko przemocy wobec kobiet (Parlament Europejski/Komitet ds. Praw Kobiet 1997). Jej akcentem końcowym była konferencja, która odbyła się w Portugalii w 2000 roku. W roku 2004 zatwierdzono drugą część programu DAPHNE, którego środki zasilą programy przeciwdziałania przemocy wobec kobiet w okresie następnych pięciu lat. Poszerzenie Unii Europejskiej było tylko jednym z powodów, dla których powiększono budżet tego ważnego programu. W roku 2007 Rada Europy rozpoczęła kolejną kampanię przeciw przemocy wobec kobiet. Niestety rząd Polski praktycznie nie włączył się w tę kampanię.

Kulturowe uwarunkowania przemocy wobec kobiet

Przemoc mężczyzn wobec kobiet jest wyrazem historycznie ukształtowanego, nierównego podziału władzy pomiędzy kobietami i mężczyznami. Historycznie rzecz biorąc, w procesie powstawania nowoczesnych państw władzę w rodzinie uzyskali mężczyźni (Sauer 2002). Męską dominację w rodzinie umocniły następnie przepisy prawa oraz normy i struktury społeczne. Przez setki lat bicie żon było prawnie sankcjonowane. Dopiero pod koniec XIX wieku rozpoczął się proces delegalizowania tej uświęconej tradycją praktyki dającej mężczyznom prawo do dyscyplinowania swoich żon. Kobiety znacznie później niż mężczyźni uzyskały prawa wyborcze i pełne prawo do nauki. W Polsce niewiele ponad 100 lat temu kobiety zostały dopuszczone do studiowania na uniwersytetach. Kobiety były wykluczone z udziału w życiu politycznym, a w wielu innych dziedzinach życia nie mogły korzystać ze statusu osoby prawnej – były uzależnione od swoich ojców i mężów i nie mogły decydować o własnym losie.

Nawet w Europie wiele archaicznych, patriarchalnych struktur społecznych przetrwało do drugiej połowy XX wieku. W niektórych krajach kobiety uzyskały prawa wyborcze dopiero po II wojnie światowej. Prawo rodzinne wielu państw uznawało mężczyznę za tzw. głowę rodziny aż do lat siedemdziesiątych XX

wieku i nakazywało kobiecie posłuszeństwo. Po dzień dzisiejszy gwałt w małżeństwie nie we wszystkich krajach jest uznawany za przestępstwo. We wczesnych latach siedemdziesiątych aktywistki tzw. drugiej fali ruchów kobiecych działających na rzecz wyzwolenia kobiet zwróciły uwagę na interpersonalną, strukturalną przemoc wobec kobiet jako na problem społeczny. Wiele kobiet zrozumiało, że instytucje państwowe i wymiar sprawiedliwości wykazują małe zainteresowanie zwalczaniem tej formy przemocy. W wielu przypadkach sprawcy pozostawali bezkarni, nawet gdy kobiety ośmielały się ujawnić prawdę o swoich bolesnych doświadczeniach i wносиły oskarżenia przeciwko swym mężom lub partnerom. Państwo nie okazywało – a w pewnym zakresie nadal nie okazuje – zainteresowania skutecznym ściganiem tej formy przestępstw. W przypadkach przemocy w rodzinie władze chętnie zrzekały się ze swojego wyłącznego uprawnienia do stosowania prawa, przyznając mężom prawo do sprawowania w rodzinie „rządów siły” – jeśli nie ustawowo, to w praktyce.

Prawnie i społecznie akceptowane w XIX wieku zachowanie męża przywołującego do porządku swoją żonę przyjęło w wieku XX kształt neutralnych płciowo teorii psychologicznych. Teorie te doszukują się źródeł przemocy w samej naturze związków między mężczyznami i kobietami. Część psychologów uważa przemoc za skutek zaburzeń osobowości sprawcy, wzmocniony przez przypisywaną kobiecie społeczną rolę „ofiary”. Wszystkie te koncepcje traktujące przemoc jako wynik zaburzeń sprawcy, związku lub ofiary proponują strategie naprawcze całkowicie pomijające potrzebę zmiany układu sił

i stosunków władzy, które są podstawą przemocy stosowanej przez mężczyzn wobec kobiet.

Sprawcy przemocy wyjaśniają swoje zachowanie pragnieniem naprawy lub zmiany sytuacji lub też przemożną potrzebą ukarania partnera. Przekonanie, że znęcanie się nad żoną jest blisko związane z powszechnie uznawanym prawem do kontrolowania zachowań partnera częściowo wyjaśnia przemoc opisywaną przez tysiące kobiet. Warunkiem zmiany tych przekonań jest społeczna refleksja i krytyka kulturowych czynników przyzwalających na stosowanie przemocy, uwzględniających m.in. wiarę w naturalny porządek rzeczy, uprzedmiotowienie kobiet, kulturową akceptację podporządkowania i tolerancję dla stosowania przymusu i siły fizycznej.

Wiara w naturalny porządek rzeczy

Stosujący przemoc mężczyźni działają zwykle w oparciu o system przekonań uznających ich prawo do dyscyplinowania partnerek i do korzystania z usług kobiet, których obowiązkiem ma być posłuszeństwo wobec mężczyzn. Historyczne i kulturowe podstawy systemu rodziny patriarchalnej ukształtowały stosunki władzy w rodzinie, przypisując mężczyźnie rolę tzw. głowy rodziny, a kobiecie rolę jej podporządkowanego członka. Koncepcja uznająca istnienie naturalnego, hierarchicznego porządku znajduje potwierdzenie w każdym aspekcie funkcjonowania społeczeństwa, w którym hierarchiczne struktury społeczne odgrywają podstawową rolę.

Taka właśnie jest struktura instytucji i organizacji religijnych, oświatowych, rządowych i sportowych.

W większości pełnych rodzin ojciec przejmuje rolę głowy rodziny tylko z tytułu przynależności do uprzywilejowanej płci. Powszechna akceptacja władzy mężczyzn powoduje, że wielu mężczyzn oczekuje od swoich partnerek posłuszeństwa, a wiele kobiet łatwo godzi się na jakiś stopień podporządkowania mężczyźnie. Przyjęcie i utrzymanie przez ojca roli głowy rodziny nie wymaga oczywiście użycia przemocy. Istnieje wiele rodzin, w których ojciec jest bez wątplenia „głową”, ale nigdy nie ucieka się do przemocy, by utrzymać swą władzę. Warto w tym miejscu zadać sobie pytanie, w jaki sposób głęboko zakorzeniona w kulturze praktyka organizowania się w struktury hierarchiczne przyczynia się do rozpowszechnienia przemocy poprzez wytworzenie w mężczyznach oczekiwaniami, że kobiety będą im podporządkowane.

Uprzedmiotowienie kobiet

Drugim kulturowym czynnikiem przyczyniającym się do stosowania przemocy wobec kobiet jest powszechne używanie wizerunków kobiet jako przedmiotów. Chłopcy wychowywani są w kulturze, w której rzeczy należące do „świata kobiet” są przedmiotem szyderstw i która nakazuje im pozbyć się wszelkich cech, jakie mogłyby ich upodobnić do dziewcząt: skłonności do płaczu, zabawy lalkami lub okazywania strachu. Mężczyźni są uczeni zarówno miłości do kobiet, jak i ich lekceważenia; w kobie-

tach natomiast kształtuje się jednocześnie niechęć do mężczyzn i poczucie, że są im niezbędni do życia.

Stosowanie fizycznej przemocy wobec człowieka, którego uważamy za równego sobie, jest trudne. Większość sprawców w jakiś sposób depersonalizuje swe ofiary przed lub w trakcie bicia czy znęcania się. Kobiety doświadczające przemocy podkreślały, że wśród najczęściej używanych wobec nich obelg na pierwszym miejscu znalazły się wulgarne określenia żeńskich genitaliów, na drugim zaś takie określenia jak: „dziwka”, „kurwa” i „głupia, tłusta lub leniwa suka”. Częstotliwość używania deprecjonujących obelg rosła w okresie bezpośrednio poprzedzającym akt przemocy.

Wykorzystanie ciała kobiecego do zwiększenia sprzedaży wielu towarów, od samochodów po karty płatnicze, umacnia w sprawcach skłonność do ostrzegania kobiet jak przedmiotów. Nieproporcjonalnie wysoki zakres uprzedmiotowienia kobiet w społeczeństwie jest niewątpliwie jednym z czynników decydujących o utrwaleniu się ich wizerunku jako ofiar stosowanej przez mężczyzn przemocy.

Kulturowe wzmocnienia wyuczonej bezradności

Chyba najczęściej zadawanym pytaniem na temat ofiar przemocy jest: „Dlaczego ona od niego nie odchodzi?”. Często słyszymy opinie, że wiele kobiet to „zawodowe ofiary”, które czerpią z przemocy jakiś rodzaj satysfakcji.

Uważa się, że są one w jakiś sposób różne od pozostałych kobiet. Twierdzi się, że cierpią z powodu najróżniejszych, klinicznie zdefiniowanych zaburzeń emocjonalnych, takich jak postawa wyuczonej bezradności, uzależnienie od związku, współuzależnienie, lub też mają zaburzoną osobowość. Poniższa relacja pochodzi od jednej z ofiar przemocy, u której najpierw rozpoznano paranoję, a później współuzależnienie:

Mój mąż strzelał do mnie dwukrotnie, ale był tak pijany, że chybił. Zamknęłam się na klucz w łazience, skąd – przez okno – udało mi się wydostać na zewnątrz. Uciekałam boso przez głęboki po kolana śnieg. Sąsiedzi zawieźli mnie do szpitala. Nazajutrz przeniesiono mnie na oddział psychiatryczny z powodu silnego stanu lękowego. Poddano mnie tam kilku testom, po czym psychiatra powiedział, że uzyskałam wysoki wynik w skali paranoi. Gdy zapytałam go, co to znaczy, odpowiedział, że „przeżywam irracjonalne stany lękowe, że ktoś usiłuje zrobić mi coś złego”. Mój lęk przerodził się w depresję. W tydzień później zwolniono mnie do domu z zaleceniem zażywania walium.

Dlaczego ofiary znęcania się są tak uporczywie obwiniane o stosowaną wobec nich przemoc? Główną przyczyną wydaje się być dążenie do zachowania utrwalonych wzorców współżycia społecznego; indywidualizacja problemu i przypisanie go pewnej liczbie „chorych” lub „dysfunkcyjnych” kobiet pozwala uniknąć radykalnej przebudowy stosunków społecznych.

Ci, którzy winą za przemoc obarczają jej ofiary, skupiają się na nich samych i na ich cierpieniach. Chcą opatrzyć rany, zrobić zastrzyk z penicyliny, podać morfinę i odesłać poszkodowaną na rehabilitację. Próbuja wyja-

śniać problemy psychologiczne ofiary jako skutki traumatycznych doświadczeń z dzieciństwa, doświadczeń, które pozostawiły niezaleczone rany, urazy psychiczne i ułomności. Wyleczenie tych ran i zaopiekowanie się ułomnościami traktują jako rzecz pierwszorzędnej wagi. Chcą pomóc ofiarom, by stały się mniej podatne na zranienie i mogły powrócić na pole walki lepiej uzbrojone, w mocniejszej zbroi i w bardziej bojowym nastroju.

By móc to zrobić skutecznie, muszą najpierw poddać ofiary starannemu badaniu, pozbawionej emocji, obiektywnej, naukowej analizie, która ma pokazać, dlaczego dotąd były tak bezbronne.

Jakiej broni im zabrakło, gdy znalazły się w ogniu walki? Umiejętności zawodowych? Wykształcenia?

Jakiej zbroi im zabrakło, by uchronić się od razów? Lepszego systemu wartości? Zapobiegliwości i zdolności przewidywania?

A co spowodowało upadek ich morale? Apatia? Ignorancja? Dewiacyjne, ukształtowane kulturowo zachowania typowe dla niższych klas?

Oto rozwiązanie problemu obwiniania ofiar przemocy. A wszyscy ci, którzy przyjmują je z westchnieniem ulgi, w sposób nieunikniony stają się częścią problemu, o którym mowa. Wszyscy oni zdecydowanie odrzucają możliwość obwiniania... nie ofiary, lecz samych siebie. Wszyscy oni nieświadomie poddają osądowi samych siebie i jednogłośnie wydają wyrok: niewinni!

Tradycja obwiniania ofiar zmusza wiele bitych kobiet do uległości i podporządkowania się stosowanej wobec nich przemocy.

¹ William Ryan, „Blaming the Victim”, New York: Vintage Books, 1972, s. 28.

John Kenneth Galbraith twierdzi, że zdolność jakiejś grupy do narzucenia woli innej grupie zależy od możliwości wykorzystania trzech rodzajów władzy: (1) przymusu realizującego się poprzez narzucenie jakiejś grupie lub jednostce sytuacji, która jest dla niej tak nieprzyjemna lub bolesna, że zmusza ją to do rezygnacji z preferowanej opcji; (2) kompensacji, która daje możliwość wpływu na zachowanie przez obietnicę nagrody za spełnienie oczekiwań; (3) warunkowania, przez które można zmienić wyznaczenie, przez które można zmienić wyznaczenie, przez które można zmienić wyznaczenie co do tego, co wydaje się naturalne, właściwe lub słuszne, po to, by podporządkować kogoś woli innej osoby lub grupy osób. W tym przypadku wymuszone zachowanie może się osobie podporządkowanej wydawać zgodne z jej wolą, gdyż często nie dostrzega ona manipulacji, której została poddana².

Kobiety są zmuszone do podporządkowania się kontroli i dominacji mężczyzn, gdyż mogą być poddane wszystkim trzem formom władzy:

- Przymus może być zastosowany poprzez przedstawienie kobiecie poważnych negatywnych konsekwencji niepodporządkowania się. Mogą one polegać np. na groźbie odebrania dzieci lub jeszcze cięższego pobicia w razie złożenia przez poszkodowaną skargi lub wniosku o wydanie nakazu określonego postępowania dla sprawcy.
- Kompensacja jest stosowana, gdy kobieta nie jest w stanie utrzymać siebie i swoich dzieci bez pomocy stosującego przemoc partnera. Ta sama forma

² John Kenneth Galbraith, „The Anatomy of Power”, Boston: Houghton Mifflin Company, 1983.

wpływu może być użyta, gdy kobieta nie jest zdolna do pracy lub kontynuowania nauki w celu znalezienia satysfakcjonującej pracy. Fakt, że sprawca przemocy ma możliwość kontrolowania przebiegu kształcenia i statusu zawodowego ofiary, w połączeniu z dyskryminacją kobiet na rynku pracy, stawia kobiety w sytuacji bez wyjścia i w znacznym stopniu przyczynia się do nasilenia przemocy.

- Sprawowanie kontroli przez warunkowanie stosowane jest przez sprawców w atmosferze przyzwolenia społecznego. Podporządkowanie się przemocy jest zawsze wynikiem wymuszenia, wbrew temu, co czasem słyszymy, że znają kobiety, które „to lubią” lub „tego pragną”. Znęcaniu się prawie zawsze towarzyszą ataki na integralność i poczucie godności ofiary. Wielu agresywnych partnerów potrafi z czasem wmówić swojej ofierze, że przemoc, której doznaje, jest skutkiem jej własnego zachowania. Ich manipulacje są wzmacniane przez nieprofesjonalne pytania zadawane przez funkcjonariuszy policji w rozmowie z pokrzywdzoną kobietą: „A może swoim zachowaniem sprowokowała pani męża” lub przez terapeutę, który rozpoznaje u ofiary współzależnienie albo wyjaśnia stosowaną przez męża przemoc konfliktem w ich związku.

Przebieg socjalizacji dziewczynek, tylko wyjątkowo zmierzający do pełnego upodmiotowienia, w połączeniu z codziennym doświadczeniem dorosłej, bitej przez męża kobiety, często prowadzi do sytuacji podobnej do tej, którą opisała pewna 37-letnia kobieta podczas spotkania grupy wsparcia dla ofiar przemocy. Jej relacja spotkała się ze zrozumieniem ze strony pozostałych.

Straciłam resztki szacunku dla samej siebie. Mniej więcej trzy miesiące temu on uderzył mnie w twarz za jakąś uwagę na temat któregoś z jego przyjaciół. Zaczęłam krzyczeć i wyzywać go, a on schwycił mnie jedną ręką za włosy, a drugą bił mnie po głowie. Wrzeszczałam na niego, chociaż czułam, że z nosa i z ust płynie mi krew. Nie przejmowałam się tym, obrzucałam go wyzwiskami i było mi wszystko jedno, co się ze mną stanie; było mi wszystko jedno, co ze mną zrobi. W końcu poczułam, że tracę przytomność. Wzrok zasnuła mi mgła, dzwoniło mi w uszach. Krzyk uwięził mi w gardle, zaczęłam szlochać. On zawlókł mnie do łazienki, przyciągnął mi twarz do lustra i zasyczał mi do ucha: „No! Popatrz na siebie! Zobacz, jak wyglądasz! Kto jeszcze byłby taki głupi, żeby się z tobą zadawać”? W tamtej chwili nie przychodził mi do głowy nikt, kto chciałby mnie znać. Byłam zupełnie zniszczona.

Uległość, którą sprawca przemocy wymusza na kobiecie, może być albo wzmocniona, albo wprost przeciwnie – w zależności od reakcji osób, do których bita kobieta zwraca się po pomoc. Nie istnieje neutralna reakcja na przemoc, a niezdolność do wyzwolenia się od przemocy nie jest wynikiem ukrytych wad ofiary.

Tolerancja wobec przemocy

Najważniejszym uwarunkowanym kulturowo czynnikiem zachęcającym do stosowania przemocy jest bezkarność jej sprawców. Nieustanne poczucie zagrożenia i jawne lub zawołowane groźby są od

czasu do czasu wzmacniane uderzeniem pięścią w twarz, kopniakiem lub innym upokarzającym ofiarę zachowaniem. Trudno powiedzieć o kimś, kto znęca się nad swoją partnerką, by poniósł konsekwencje swojego czynu, jeśli interweniujący funkcjonariusz policji prosi go, żeby się uspokoił, radzi poszukać pomocy psychologa lub ograniczyć picie. To samo można powiedzieć o sądach, które orzekają niskie wyroki i nie zapewniają ofiarom właściwej ochrony i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę i cierpienie. Stereotypy, którym ulegamy, sprawiają, że mamy skłonność do doszukiwania się odpowiedzialności za przemoc po stronie samych ofiar. Gdyby się inaczej zachowywały, lepiej wywiązywały z roli żony i matki, nie przebywały w nieodpowiednich miejscach, mogłyby uniknąć przemocy. Stereotypy na temat społecznej roli kobiety i mężczyzny, osobiste poglądy i uprzedzenia policjantów, prokuratorów i sędziów rzutują na sposób, w jaki prowadzone są sprawy o przemoc wobec kobiet. Kobietom zadawane są pytania dotyczące wywiązywania się przez nie z obowiązków domowych i wypełniania przez nie tradycyjnej roli żony i matki. Uwaga skupia się na kobiecie, która musi udowodnić, że w jej zachowaniu nie było elementów prowokacji i tym samym nie „zasłużyła” sobie na przemoc. Sposób bycia i styl życia kobiet ofiar przemocy poddawane są skrupulatnej ocenie. Od kobiety wymaga się aktywnego przeciwstawiania się przemocy – jeśli kobieta nie podejmuje walki w swojej obronie, nie może być mowy o gwałcie. Z drugiej strony kobieta, która broni się przed atakiem, sama może być i bywa oskarżona o stosowanie przemocy.

Podsumowanie

Wiara w naturalny porządek i hierarchię władzy w związkach intymnych, uprzedmiotowienie kobiet, tradycja nakazująca kobietom uległość i podporządkowanie oraz tolerancja dla stosowania przymusu i siły fizycznej umożliwiają wieloletnie stosowanie przemocy i wyjaśniają wysoką liczbę kobiet wśród ofiar. W tradycyjnym systemie wartości w społeczeństwach patriarchalnych najważniejszymi rolami społecznymi kobiety są role żony i matki. W kręgu kultury arabskiej i muzułmańskiej uważa się, że kobiety mogą spełnić swoje powołanie tylko wtedy, gdy są zamężne (Boabaid 2002). Społeczeństwa składają odpowiedzialność za powodzenie małżeństwa na barki kobiet, przypisując im winę za nieudany związek. Ta odpowiedzialność za losy małżeństwa jest ważnym czynnikiem wpływającym na decyzję o milczeniu i trwaniu w krzywdzącym związku i nieposzukiwaniu przez długie lata pomocy w powołanych do jej świadczenia instytucjach (Strube/Barbour 1983, 786). W ten sposób głęboko zakorzeniony pogląd, w myśl którego małżeństwo należy ratować za wszelką cenę dla dobra rodziny, w połączeniu ze zwyczajem, na mocy którego kobieta stygmatyzowana jest jako rozwódka, łączy się z tradycją, zgodnie z którą to kobieta jest odpowiedzialna za rozpad małżeństwa. Wszystkie te stereotypy umacniane są przez przyjaciół, członków rodziny i pracowników instytucji socjalnych i stają się ważnymi czynnikami zniechęcającymi kobiety do szukania pomocy i wyzwolenia się z krzywdzącego związku.

Doświadczenie pokazuje, że można osłabić wpływ kulturowych czynników sprzyjających przemocy wobec kobiet. Przez zmianę tradycyjnego podejścia do tego zjawiska i realizację specyficznych programów i procedur nastawionych na zmianę tradycyjnego podejścia ofiary mogą być skuteczniej chronione przed przemocą, a w społeczeństwie zaczyna się kształtować nowy klimat wynikający z innego sposobu myślenia o stosunkach między mężczyznami i kobietami w związkach intymnych.

Czarna statystyka

Przemoc wobec kobiet to poważny problem społeczny o globalnym zasięgu. W ponad 90 proc. przypadków przemocy w rodzinie sprawcami tego przestępstwa są mężczyźni, a ofiarami kobiety. Według szacunków UNICEF, w skali globalnej, w niektórych krajach blisko połowa kobiet i dziewcząt doświadczyła przemocy fizycznej z rąk męża, partnera lub innego członka rodziny (UNICEF 2001). Dane statystyczne pochodzące z badań prowadzonych w wielu krajach całego świata wykazują, że do większości przypadków przemocy wobec kobiet dochodzi w rodzinie.

Z badania „Przemoc w rodzinie – fakty i konflikty w domu” (BS/42/2002) przeprowadzonych przez CBOS w lutym 2002 r. wynika, że:

- Przypadki przemocy domowej wobec kobiet zna osobiście lub ze słyszenia ponad dwie piąte kobiet (43%) i niemal jedna trzecia mężczyzn (31%). Łącznie 38% ogółu ankietowanych zna przynaj-

mniej jedną kobietę bitą przez męża, w tym 17% stwierdza, że zna takich kobiet kilka.

- Z uzyskanych odpowiedzi wynika, że co dziewiąty respondent (11%) przynajmniej raz użył przemocy fizycznej we własnej rodzinie. Co ósma kobieta (12%) i co jedenasty mężczyzna (9%) przyznają, że co najmniej raz zostali uderzeni przez partnera podczas małżeńskiej awantury, co setny (1%) został pobity przez własne dorosłe lub dorastające dziecko, a 3% – doświadczyło pobicia przez kogoś innego z najbliższej rodziny. Ponadto 3% ogółu ankietowanych (4% kobiet i 2% mężczyzn) stwierdza, że w ich rodzinach dochodzi do wymuszania współżycia seksualnego.
- Co dziesiąty badany, wychowujący co najmniej jedno dziecko poniżej 19 roku życia (10%), przyznaje, że w ciągu ostatniego roku sprawił dziecku porządne lanie. Jest to o połowę mniej wskazań niż przed rokiem – wówczas do bicia dzieci przyznało się 21% ankietowanych. W rodzinie co trzeciego respondenta stosuje się też inne kary wobec dzieci. Najpowszechniejszą z nich jest zakaz oglądania telewizji i „areszt domowy”.
- Zdecydowana większość ankietowanych uważa, że nie ma usprawiedliwienia dla stosowania przemocy fizycznej wobec bliskich (79%), a takie sytuacje – jeśli się zdarzają – powinny mieć epilog w sądzie (75%). Jednocześnie niespełna co piąty badany uważa, iż przemoc domowa to sprawa prywatna (19%), oraz że osoba, wobec której stosowana jest przemoc, musiała sobie na nią zasłużyć (18%).

Jak się szacuje, w Wielkiej Brytanii 48 proc. kobiet, które padły ofiarą zabójstwa, zginęło z ręki

swoich partnerów, w porównaniu z sześcioma procentami ofiar wśród mężczyzn (WAFE, luty 1998, 1). W Anglii i Walii przeciętnie dwie kobiety tygodniowo są mordowane przez swoich obecnych lub byłych partnerów (Mirlees-Black, 1995).

Światowa Organizacja Zdrowia opublikowała niedawno raport pod tytułem „Przemoc i zdrowie” oparty na 48 badaniach na temat zakresu zjawiska przemocy wobec kobiet. Według autorów opracowania, w zależności od kraju, od 10 do 60 proc. kobiet w jakimś okresie swojego życia doznaje przemocy z rąk swojego męża lub partnera (WHO 2002). W ciągu ostatnich kilku lat reprezentatywne badania na temat przemocy wobec kobiet i dzieci w rodzinie oraz ich uwarunkowań społecznych przeprowadzono w kilku krajach Unii Europejskiej i w Szwajcarii. Dane uzyskane w tych badaniach potwierdzają podane wyżej szacunkowe dane na temat liczby kobiet, które doznają przemocy z rąk swoich partnerów.

Badania prowadzone w Portugalii w 1997 roku ujawniły, że 47 proc. aktów przemocy miało miejsce w rodzinie. Według badań belgijskich z 1998 roku aż 68 proc. kobiet w pewnym okresie swojego życia doświadczyło przemocy fizycznej lub seksualnej (European Women's Lobby 2000). Pierwsze ogólnokrajowe badania greckie przeprowadzone na próbie 1200 kobiet w wieku 18 lat i starszych ujawniły, że 36 proc. spośród nich doznało przemocy fizycznej z rąk swych mężów lub partnerów (KETHI 2003). Z kolei dane zebrane podczas pierwszej hiszpańskiej ogólnokrajowej ankiety na temat przemocy w rodzinie przeprowadzonej w 1999 roku i obejmującej ponad 2000 kobiet powyżej 18 roku życia wykazały, że 14,2

proc. kobiet padło ofiarą przemocy przynajmniej raz w życiu, a 4,2 proc. – wielokrotnie (Lancet 2000).

Szeroko zakrojone badania francuskie wykazały, że 10 proc. kobiet, które wzięły udział w ankiecie, doznało przemocy z rąk swoich partnerów w okresie ostatnich 12 miesięcy. Kobiety młode, między 20 a 24 rokiem życia, były dwukrotnie bardziej narażone na pobicie lub inne formy złego traktowania niż kobiety powyżej 45 roku życia.

W badaniach fińskich 22 proc. respondentek mieszkających wspólnie z mężem lub partnerem przyznało, że padło ofiarą przemocy fizycznej lub seksualnej albo groźbie przemocy ze strony bliskiego mężczyzny. Ponadto 9 proc. badanych kobiet zostało pobitych lub uderzonych okresie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem. 65 proc. objętych badaniem Holenderek padło ofiarą lekkiej formy przemocy ze strony obecnego partnera; 26 proc. przyznało, że doznało przemocy umiarkowanie ciężkiej; 7 proc. – że ciężkiej, a 2 proc. – że bardzo ciężkiej. Proporcje te układały się zupełnie inaczej, gdy badane kobiety pytano o poprzednie związki. W tym przypadku aż 33 proc. kobiet przyznało, że doznało ciężkiej przemocy, 21 proc. – że umiarkowanie ciężkiej, a 23 proc. – że lekkiej. W Szwecji 46 proc. objętych ankietą kobiet przyznało, że doznały przemocy ze strony bliskiego mężczyzny. W 34 proc. przypadków przemoc ta miała charakter seksualny, a 12 proc. respondentek doświadczyło przemocy w okresie 12 miesięcy poprzedzających badanie.

Wyniki badań przeprowadzonych w roku 2003 w Szwajcarii przez Daniellę Gloor i Hannę Meier potwierdziły wyżej podane wyniki badań z innych krajów. W ankiecie, którą objęto 1800 klientek jednej z klinik ginekologicznych w Zurychu, jedna kobieta

na dziesięć przyznała, że doznała przemocy w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy. Najwyższy procent sprawców przemocy (7,9 proc.) stanowili partnerzy. Ponad trzy czwarte respondentek (76 proc.) odpowiedziało, że od ukończenia piętnastego roku życia przynajmniej raz w życiu zostały pobite lub ich wolność została pogwałcona przez kogoś z najbliższego otoczenia (Glorr/Meier 2004).

W liczbach absolutnych oznacza to, że każdego roku około 22 miliony spośród blisko 250 milionów kobiet żyjących w Unii Europejskiej doświadczają przemocy. Dane te potwierdzają, że przemoc wobec kobiet i dzieci jest poważnym problemem społecznym, z którego wynikają ogromne szkody psychologiczne, społeczne, gospodarcze i zdrowotne (Heise 1995). Według szacunków holenderskich koszty związane z przemocą wobec kobiet sięgają w tym kraju 200 milionów euro rocznie. Autorzy raportu szwajcarskiego szacują, że koszty tej formy przemocy, jakie ponoszą władze federalne, kantonalne i miejskie wynoszą około 400 milionów franków szwajcarskich rocznie (Korf 1997, Godenzi/Yodanis 1998).

oprac. Zespół Centrum Praw Kobiet

Psychologiczne aspekty przemocy

Charakterystyka zjawiska

Przemocą w rodzinie nazywamy każde zachowanie skierowane wobec osoby bliskiej, którego celem jest utrzymanie nad nią kontroli i władzy. Przemoc w rodzinie to zamierzone, wykorzystujące przewagę sił działanie przeciwko członkowi rodziny, naruszające jego godność oraz podstawowe prawa i wolności, powodujące cierpienie i szkody.

Przemoc w rodzinie charakteryzuje się tym, że:

- jest intencjonalna – jest zamierzonym, celowym działaniem człowieka,
- jest nakierowana na kontrolowanie i podporządkowanie ofiary,
- odbywa się w warunkach nierównowagi sił – sprawca ma i wykorzystuje przewagę (fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną) nad ofiarą,
- prowadzi do naruszenia podstawowych praw i wolności ofiary,
- powoduje cierpienie oraz naraża zdrowie i życie ofiary na poważne szkody.

Przemoc w rodzinie przybiera różne formy: od przemocy fizycznej przez przemoc psychiczną i seksualną po przemoc ekonomiczną. Może się pojawić na każdym etapie małżeństwa czy związku, nawet po wielu wspólnie spędzonych latach. Często wydarzeniem „inicjującym” przemoc wobec kobiety jest ślub,

narodziny dziecka lub zamieszkanie przez partnerów w samodzielnym mieszkaniu, z dala od rodziców.

Przemoc w rodzinie rzadko jest incydentem jednorazowym. Zazwyczaj ma ona charakter długotrwały i cykliczny. Zdarza się, że kres jej kładzie dopiero śmierć jednej ze stron – ofiary lub sprawcy. Szacuje się, że corocznie w Polsce dochodzi do kilkuset zabójstw na tle przemocy w rodzinie.

Przemoc domowa nie jest zjawiskiem marginalnym! Jest bardziej powszechna niż przemoc, jaka występuje na ulicach i w innych miejscach publicznych. Oblicza się, że jedna czwarta wszystkich odnotowywanych aktów przemocy to przemoc skierowana przeciwko kobietom ze strony osób najbliższych. Znęcanie się nad rodziną jest najczęściej popełnianym przestępstwem w Polsce po przestępstwach przeciwko mieniu i życiu. Przemoc w rodzinie jest częstszą przyczyną uszkodzeń ciała u kobiet niż wszystkie inne zdarzenia – wypadki samochodowe, napady, gwałty dokonane przez osoby obce itp. – razem wzięte.

Przemoc wobec osób najbliższych jest zjawiskiem, które dotyczy wyłącznie rodzin patologicznych czy rodzin z niższych warstw społecznych. Badania pokazują, że mężczyźni, którzy dopuszczają się przemocy wobec najbliższych, pochodzą ze wszystkich grup społecznych i zawodowych. Wbrew utartym schematom, nie muszą być alkoholikami ani też osobami psychicznie lub emocjonalnie zaburzonymi.

Formy przemocy

Przemoc fizyczna to każde zachowanie, którego celem jest zadanie ofierze bólu fizycznego wbrew jej woli, uszkodzenie jej ciała, pogorszenie jej zdrowia lub pozbawianie ją życia.

Przykłady: *bicie, policzkowanie, popychanie, ciągnięcie za włosy, wykręcanie rąk, kopanie, duszenie, zadawanie ran kłutych i szarpanych, odmawianie koniecznej pomocy medycznej, pozbawianie jedzenia, picia, snu, zmuszanie do zażywania alkoholu, narkotyków.*

Przemoc seksualna to każde zachowanie mające na celu zmuszenie ofiary do podjęcia niechcianych zachowań o charakterze seksualnym lub zdeprecjonowanie jej seksualności.

Przykłady: *obmacywanie, gwałcenie, zmuszanie do uprawiania nieakceptowanych form seksu (seks oralny, analny, seks homoseksualny, sodomia, sadomasochizm), zmuszanie do współżycia z innymi osobami, wyśmiewanie preferencji seksualnych.*

Przemoc psychiczna to każde zachowanie, którego celem jest umniejszanie poczucia własnej wartości ofiary, wzbudzanie w ofierze strachu oraz pozbawianie jej poczucia bezpieczeństwa i kontroli nad własnym życiem.

Przykłady: *grożenie, szantażowanie, zastraszanie, upokarzanie, poniżanie, ciągłe bezpodstawne krytykowanie, wmawianie choroby psychicznej, grożenie pozbawieniem władzy rodzicielskiej, izolowanie od rodziny, przyjaciół, wrogie nastawianie dzieci, zakazywanie opuszczania domu, zabranianie dostępu do telefonu, samochodu, pozbawianie intymności i prywatności, uniemożliwianie podejmowania decyzji.*

Przemoc ekonomiczna to każde zachowanie, którego celem jest ekonomiczne uzależnienie ofiary od sprawcy.

Przykłady: *zabieranie zarobków, zabierania kart kredytowych, zakazywanie podjęcia lub chodzenia do pracy, niszczenie rzeczy osobistych, odmawianie pieniędzy na dom, kontrolowanie wydatków, uniemożliwianie uzyskania informacji o stanie finansów rodzinnych, zmuszanie do zawierania zobowiązań finansowych (kredyt, pożyczka, poręczenie).*

Cykl przemocy

Związki oparte na przemocy cechuje szczególna dynamika. Przemoc ma zazwyczaj charakter cykliczny – powtarza się w cyklach składających się z trzech następujących po sobie faz: fazy budowania napięcia, epizodu przemocy fizycznej i fazy skruchy (miodowego miesiąca).

Faza narastania napięcia

Istotą tej fazy jest stopniowy wzrost napięcia między sprawcą a ofiarą przemocy. Sprawca staje się podirytowany i rozdrażniony, zaczyna zachowywać się w sposób zagrażający bezpieczeństwu emocjonalnemu ofiary (obraża ją, krytykuje, upokarza,strasza). Każdy drobiazg wywołuje jego złość, często robi awantury. Staje się patologicznie zazdrosny, kontrolujący i opresyjny. Uzależnieni zaczynają więcej pić lub zażywać narkotyki. Na tym etapie cyklu może dochodzić do pomniejszych aktów przemocy fizycznej. Ofiara doskonale przeczuwa zbliżający się atak i stara się nie denerwować partnera – nie

wchodzić mu w drogę, nie dawać „pretekstów” do awantur i niesnasek. Cały czas jest czujna, napięta i bardzo uważna. Niektóre ofiary w tej fazie cyklu mają różne dolegliwości cielesne, takie jak bóle żołądka, bóle głowy, bezsenność, utrata apetytu. Inne wpadają w apatię, tracą chęć do życia lub stają się niespokojne i pobudliwe nerwowo. Faza narastania napięcia jest często momentem, w którym ofiary zaczynają szukać pomocy z zewnątrz, u rodziny, przyjaciół, instytucji publicznych.

Faza gwałtownej przemocy

W tej fazie partner staje się bardzo gwałtowny. Wpada w szał i wyładowuje swoją wściekłość na partnerce. Czasami dochodzi do zagrażającego zdrowiu i życiu kobiety aktu przemocy fizycznej, któremu zwykle towarzyszy skrajna agresja werbalna. Eksplozję agresji wywołuje zazwyczaj jakiś drobiazg, np. opóźniony posiłek, nieuprasowana na czas koszula czy zwykle nieporozumienie. Zdarza się, że kobieta sama – świadomie lub nieświadomie – prowokuje partnera, aby nie musieć dalej żyć w poczuciu zagrożenia i strachu („aby mieć już to za sobą”). W tej fazie wściekłość sprawcy jest nieproporcjonalna do tego, co pobudza go do działania. Skutki przemocy mogą być różne – podbite oko, połamane kości, obrażenia wewnętrzne, poronienie, a nawet śmierć. Ta faza cyklu zazwyczaj trwa od 2 do 48 godzin. Niektórych sprawców cechuje ogromna brutalność. Zdarza się cucenie pobitej do nieprzytomności ofiary, aby móc dalej się nad nią znęcać. Dla kobiety etap ten może oznaczać walkę o przeżycie.

Faza skruchy (miodowego miesiąca)

Ten etap obejmuje różnego rodzaju zachowania – od prostego zaprzeczenia przez agresora temu, co się stało, do prób odpokutowania czy obietnic poprawy. Gdy sprawca wyładował już swoją złość i wie, że posunął się za daleko, nagle staje się inną osobą. Zazwyczaj „nie wie, co się z nim dzieło” albo „za bardzo był pijany”. Czasami żałuje tego, co zrobił, okazuje skruchę i obiecuje, że to się nigdy nie powtórzy. Przekonuje ofiarę, że to był wyjątkowy incydent, który już się więcej nie zdarzy. Przynosi kwiaty, prezenty, zachowuje się jakby przemoc nigdy nie miała miejsca. Kobieta zaczyna mieć nadzieję, że partner się zmienił. Czuje się kochana, a życie we dwoje wydaje się piękne i pełne nadziei. Faza skruchy przywiązuje kobietę do partnera stosującego przemoc. Okresy skruchy stają się tym krótsze, im zależność i zmęczenie ofiary od sprawcy jest większe. W związkach z dłuższym stażem fazę skruchy zastępuje okres ciszy. Ten pozytywny okres związku szybko przemija i znowu powoli dochodzi do narastania napięcia. Rozpoczyna się nowy cykl przemocy.

P A M I Ę T A J :

To właśnie pod wpływem doświadczeń „fazy skruchy” kobiety ofiary przemocy często decydują się dać sprawcy „jeszcze jedną szansę”, decydują się nie składać zawiadomienia o popełnieniu przez niego przestępstwa albo wycofują złożone wcześniej zeznania i wnioski o pomoc. „Faza skruchy” ma fundamentalne znaczenie dla trwałości związków opartych na przemocy, ponieważ „zabezpiecza” sprawcę przez odwetem lub odejściem ofiary, która stanowi dla niego najbezpieczniejsze i zawsze dostępne źródło wyładowania.

Jak działają sprawcy przemocy

Sprawcy przemocy domowej działają zazwyczaj w bardzo podobny sposób. Lenore Walker w pracy pt. „Kobieta Maltretowana” (*The Battered Woman*, New York: Harper and Row, 1979) stwierdza, że choć stosowane przez poszczególnych sprawców techniki przymusu „są specyficzne dla poszczególnych jednostek, to jednak cechuje je przy tym znaczne podobieństwo”. To często osoby spostrzegane przez otoczenie jako normalne i zwyczajne – dbają o swój pozytywny wizerunek w oczach innych i rzadko popadają w konflikty z prawem. Charakteryzuje je brak współczucia wobec osób, które krzywdzą, a zamiast poczucia winy występuje u nich potrzeba usprawiedliwiania swoich zachowań, do którego potrzebne są dowody szacunku, wdzięczności czy nawet miłości ze strony ofiary. Sprawcy przemocy często wykorzystują i nadużywają tradycyjnych wyobrażeń o przywilejach przysługujących mężczyźnie.

Typowymi metodami ubezwłasnowolnienia i zniewalania stosowanymi przez sprawców przemocy są:

- **Utrzymywanie ofiary w stanie ciągłego przerażenia i bezradności**

Jedną z klasycznych metod kontroli stosowanych przez sprawcę przemocy domowej jest systematyczne wywoływanie w ofierze uczucia lęku, przerażenia i bezradności. Aby zniewolić ofiarę, sprawca nie musi ciągle stosować przemocy fizycznej. Wystarczy, że zachowuje się w taki sposób, że ofiara wierzy w realną możliwość jej użycia. Ciągłe prawdopodobieństwo nastąpienia ataku powoduje u ofiary

przewlekłe, nieznośne napięcie, chroniczny strach, poczucie zagrożenia i wzmożoną czujność.

▪ **Wszechobecna kontrola**

Sprawca zniewala i podporządkowuje sobie ofiarę, przejmując kontrolę nad każdym aspektem jej życia. Na początku związku sprawca wymaga drobnych ustępstw, z czasem coraz większych. Stopniowo odbiera ofierze prawo do wolności, samodzielności, do posiadania i wyrażania własnego zdania, żąda posłuszeństwa, za każdy sprzeciw wymierza kary, ustala reguły – nierzadko ze sobą sprzeczne – dotyczące najdrobniejszych spraw.

▪ **Stosowanie gróźb, zastraszanie**

Aby utrzymać kontrolę nad ofiarą, sprawca przemocy stosuje przymus psychologiczny lub szantaż emocjonalny. Często grozi ofierze lub jej najbliższym (rodzicom, przyjaciołom) śmiercią lub okaleczeniem. Szantażuje ofiarę, że jeśli go porzuci, to on popełni samobójstwo lub zrobi sobie coś złego. Grozi, że przestanie łążyć na utrzymanie domu i dzieci.

▪ **Manipulowanie dziećmi, grożenie odebraniem dzieci**

Sprawca przemocy doskonale potrafi wykorzystać miłość i przywiązanie kobiety do dzieci. Często więc posługuje się dziećmi, aby zmusić ofiarę do posłuszeństwa i zatrzymać ją w krzywdzącym związku.

▪ **Wywoływanie w ofierze poczucia winy**

Sprawca przemocy domowej nigdy nie bierze odpowiedzialności za swoje zachowanie. Zawsze twierdzi, że to ofiara jej winna, że to ona swoim zachowaniem, nieposłuszeństwem zmusza go do tego, aby ją źle traktował – bił, poniżał, gwałcił czy zdradzał. Przekonuje, że gdyby ofiara okazywała mu

więcej szacunku, gdyby była mu posłuszna, gdyby była bardziej czuła i kochająca, nie miałby „powodów” do stosowania wobec niej przemocy.

▪ **Powoływanie się na zazdrość**

Zazdrość jest zawsze „dobrym powodem” czy „uzasadnieniem” dla stosowania kontroli i przemocy – śledzenia, podsłuchiwania, przechwytywania listów i telefonów, nieustannego oskarżania o niewierność, naciskania na udowadnianie lojalności, kontrolowania wyglądu i zachowania ofiary oraz jej kontaktów z innymi ludźmi. Sprawca przemocy często usprawiedliwia swoje zachowanie szaleńczą „miłością” i zazdrością o ofiarę.

▪ **Występowanie okresów czułości**

Sprawca przemocy zdaje sobie sprawę, że musi czasami okazywać ofierze dobre uczucia, jeśli chce ją przy sobie zatrzymać. Wobec realnego zagrożenia jej odejściem jest gotów dać i obiecać wszystko, aby wróciła. Po fazie wielkiej brutalności i agresywności często następuje okres czułości i słodczy, zwany fazą skruchy, który daje ofierze dużo zadowolenia i satysfakcji oraz powoduje, że jeszcze intensywniej angażuje się w związek.

▪ **Nagradzanie uległości**

Sprawca przemocy działa metodą „kija i marchewki” – za nieposłuszeństwo karze, a za uległość nagradza. Dla ofiary taką nagrodą jest najczęściej po prostu brak agresji z jego strony.

▪ **Izolowanie ofiary od źródeł pomocy materialnej oraz od wsparcia emocjonalnego**

Władza sprawcy nad ofiarą jest niepełna, dopóki ofiara utrzymuje jakieś kontakty z innymi ludźmi. Dlatego też sprawca osacza ofiarę, ograniczając

jej kontakty z rodziną i przyjaciółmi, zabraniając jej nauki, pracy zarobkowej oraz aktywności społecznej. Izolacja sprawia, że ofiara staje się niemal zupełnie zależna od sprawcy przemocy – ekonomicznie i emocjonalnie. Często ani jej rodzina, ani znajomi nie wiedzą o tym, co się dzieje w jej domu.

▪ **Zaprzeczanie stosowaniu przemocy lub jej bagatelizowanie**

Stosowanie przemocy w rodzinie jest pilnie strzeżoną tajemnicą sprawcy, który dokonuje wielu zabiegów, by nie wydołała się ona na zewnątrz. Poza groźbami sprawcy przekonują ofiary, że nikt im nie uwierzy, że same okażą się nie bez winy, że będą się wstydziły albo spowodują utratę pracy lub stanowiska męża i poniosą tego konsekwencje. Jeśli już przestępstwo wyjdzie na jaw, sprawca neguje fakt stosowania przemocy lub umniejsza jej skutki. Często manipuluje otoczeniem w celu zyskania przychylności wobec siebie i wywołania niechęci do ofiary. Bez skrupułów kłamie oraz przeinacza fakty.

▪ **Zarzucanie ofierze choroby psychicznej**

Jednym z klasycznych wybiegów, jakie stosuje sprawca w celu odsunięcia od siebie podejrzeń o stosowanie przemocy, jest wmawianie osobom, które chcą pomóc ofierze, że jest ona chora psychicznie – że jej zeznania są wyssane z palca, są wytworem jej chorej wyobraźni, że sama się okaleczyła. Zarzucanie ofierze choroby psychicznej jest także sposobem, w jaki sprawca wzbudza w ofierze poczucie lęku i podsycia przekonanie o bezradności.

P A M I Ę T A J :

Sprawca przemocy to świetny gracz. To Dr Jekyll i Mr Hyde! Wobec osób trzecich, w tym policjantów, zachowuje się zazwyczaj spokojnie, grzecznie i kulturalnie. Wobec najbliższych jest bezwzględny oprawcą i tyranem. Nie daj się zwieść pozorom!

Skutki doświadczania przemocy

Przemoc w rodzinie ma tragiczne konsekwencje. Prowadzi nie tylko do uszkodzeń ciała ofiary, ale także do zaburzeń emocjonalnych oraz zaburzeń w sposobie, w jaki postrzega ona samą siebie, sprawcę oraz innych ludzi. Zmiany zachodzące w myśleniu i zachowaniu kobiety, która przez długie lata żyje w związku przemocowym, nie mają nic wspólnego z jej indywidualnymi skłonnościami czy predyspozycjami, ale są naturalną konsekwencją jej tragicznej sytuacji życiowej. U kobiet, które doświadczają przemocy, często dochodzi do wykształcenia się **złożonego pourazowego zespołu stresu (post-traumatic stress disorder, PTSD)**, który charakteryzuje się następującymi objawami:

▪ **Stany nadmiernego pobudzenia**

Na skutek chronicznego zagrożenia ze strony partnera organizm ofiary przemocy jest w stanie ciągłej mobilizacji – kobieta jest stale czujna i przygotowana na niebezpieczeństwo, nadmiernie reaguje na każdy dźwięk, szelest, intensywnie reaguje na bodź-

ce, które kojarzą się jej z traumatycznymi przeżyciami. Może cierpieć na zaburzenia snu (bezsennność, koszmary) i łaknienia. Zmęczenie, ciągły niepokój powodują, że kobieta maltretowana bywa rozchwiejana emocjonalnie – ma napady płaczu, ataki paniki i lęku, jest drażliwa, nerwowa i wybuchowa. Powoduje to, że ofiary przemocy czasami opowiadają o doznanych krzywdach w sposób emocjonalny, pełen sprzeczności i luk, co podważa ich wiarygodność i rodzi podejrzenia, że zmyślają.

- **Stany zahamowania, poczucie bezradności**

Charakterystyczne dla ofiar przemocy są stany depresyjne niosące ze sobą obniżenie nastroju, bierność, problemy z koncentracją i pamięcią, brak inicjatywy i wycofanie. U kobiet, które doświadczają przemocy, dominuje brak wiary w możliwość zmiany swojej sytuacji, problemy z podejmowaniem decyzji oraz poczucie bezradności. Kobiety ofiary nie wierzą w swoje siły i są przekonane, że bez względu na to, co zrobią, i tak nie zatrzymają przemocy ze strony partnera.

- **Wtargnięcia**

Typowym objawem stresu pourazowego są tzw. wtargnięcia, czyli pojawiające się mimowolnie wspomnienia traumatycznych przeżyć, którym towarzyszą intensywne uczucia. Wspomnienia te mają szczególną formę – są zapamiętane w postaci wrażeń, emocji i obrazów bez werbalnego opisu (są zatem podobne do wspomnień dzieci, które nie umieją jeszcze dobrze mówić). Traumatyczne przeżycia przypominają się nagle, napadowo i niezależnie od woli człowieka.

- **Odcięcie od własnych emocji**

Charakterystyczne dla doświadczenia traumy są stany psychicznego odrętwienia, w których ofiary

przemocy jakby zrywają kontakt z własnymi emocjami, bo są one tak intensywne i trudne, że nie mogą sobie z nimi poradzić. To mechanizm obronny, który może jednak doprowadzić do całkowitego braku odczuwania jakichkolwiek emocji – zarówno tych negatywnych i bolesnych, jak i tych radosnych. Kobiety często odcinają się od swoich uczuć podczas opowiadania o tym, jak sprawca się nad nimi znęcał. Może to budzić podejrzenia, że ich zeznania są mało wiarygodne!

- **Poczucie niskiej wartości, winy i wstydu**

Poniżanie, ciągłe wyzywanie, krytykowanie i upokarzanie sprawia, że ofiary przemocy nabierają przekonania, że są bezwartościowe. Postrzegają siebie jako osoby nieatrakcyjne, głupie, niezastępowane na miłość i szacunek. Obwiniają się za to, że swoim niewłaściwym wyglądem, zachowaniem czy słowami „sprowokowały” partnerów do przemocy. Myślą, że to one ponoszą odpowiedzialność za doświadczaną przemoc i wstydzą się swoich doświadczeń.

- **Skłonności autodestrukcyjne**

U ofiar przemocy mogą występować skłonności autodestrukcyjne – sięganie po alkohol, narkotyki, samookaleczanie się (cięcie, przypalanie), próby samobójcze. Kobiety maltretowane rzadko kiedy wyrażają gniew w sposób otwarty, gdyż wiąże się to z ryzykiem kary. Częściej kierują złość przeciwko samym sobie. Około 10% kobiet ofiar przemocy podejmuje próby samobójcze, z tego połowa wielokrotnie.

- **Nieufność wobec ludzi**

Sprawcy przemocy zazwyczaj dążą do odizolowania swoich ofiar od źródeł społecznego wsparcia. Po długotrwałej sytuacji osamotnienia oraz na skutek doznanych krzywd ofiary przemocy zamykają

się w sobie. Kobiety maltretowane bywają nieufne wobec ludzi, kontakty ze znajomymi, przyjaźnie oraz relacje koleżeńskie stają się dla nich trudne. Są bardzo wrażliwe na niedotrzymywanie obietnic i źle znoszą brak taktu i uprzejmości.

P A M I Ę T A J :

Większość niezrozumiałych, niekonsekwentnych, histerycznych czy – po prostu – dziwnych zachowań osób maltretowanych to skutek doświadczanej przez nie przemocy. Nie oceniaj ofiar. Postaraj się je zrozumieć. Okaż im szacunek!

Identyfikacja ze sprawcą – „syndrom sztokholmski”

Jedną z konsekwencji ciągłego zagrożenia przemocą jest skłonność ofiar do identyfikacji z oprawcą i gotowość do działania w jego interesie. Tendencję tę uważa się za podświadomie przyjętą strategię przetrwania. Podporządkowanie woli oprawcy nie jest wolną decyzją ofiary, ale bezpośrednim skutkiem przemocy. Agresor może się domagać od kobiety nie tylko podporządkowania, ale również tego, żeby go kochała. „Głównym celem sprawcy przemocy wydaje się być zniewolenie ofiary. Osiąga on swój cel, sprawując despotyczną kontrolę nad każdym aspektem życia ofiary. Jednak zwykła uległość rzadko go satysfakcjonuje; wydaje się, że większość sprawców ma psychologiczną potrzebę usprawiedliwienia swojego postępowania, a do tego potrzebna jest im pełna afirmacja przez ofiarę. Dlatego nieustannie

domagają się od swoich ofiar okazywania szacunku, wdzięczności lub nawet miłości. Jego ostatecznym celem wydaje się stworzenie ofiary idealnej, z ochotą przyjmującej swój los, (Herman, 1992, 75).

Identyfikacja ze sprawcą przemocy, będąca reakcją na sytuację bez wyjścia określana jest mianem syndromu sztokholmskiego. Zjawisko to po raz pierwszy zaobserwowano w stolicy Szwecji po włamaniu do banku i wzięciu przez włamywaczy grupy zakładników. Między więźniami a przestępcami zrodziła się więź, która z upływem dni stawała się coraz silniejsza. Po wtargnięciu przez policję do banku i aresztowaniu włamywaczy, niektórzy spośród byłych zakładników odwiedzali sprawców w więzieniu. Syndrom sztokholmski może dotknąć każdego, jeśli tylko spełnione będą cztery warunki: zagrożone jest życie; nie ma możliwości ucieczki lub tak się ofierze wydaje; ofiara nie ma kontaktu ze światem zewnętrznym, a sprawca, przynajmniej od czasu do czasu, zachowuje się przyjaźnie. Psycholodzy Dee Graham i Edna Rawlings (1998) zauważyli, że warunki te są często spełnione w przypadkach przemocy domowej. Ofiary tej formy przemocy często przejawiają symptomy syndromu sztokholmskiego. W takich przypadkach kobieta panicznie boi się uczynić coś, co mogłoby sprowokować lub wzbudzić gniew agresywnego partnera. Dlatego próbuje zyskać życzliwość mężczyzny i zachowywać się jak jego sprzymierzeniec. Może się zdarzyć na przykład, że kobieta stara się bronić swego oprawcy, odmawiając podania prawdziwych przyczyn odniesionych obrażeń lub twierdząc, że sama się zraniła.

Wyuczona bezradność

Wyuczona bezradność jest poddaniem się, zaprzestaniem działania, które wynika z przekonania, że cokolwiek się zrobi, nie będzie to miało żadnego znaczenia.

Leonora Walker, badając przez wiele lat zachowanie ofiar przemocy w rodzinie, wykazała, że nie zawsze godziły się na złe traktowanie ze strony partnera. Na początku, gdy pojawiły się akty przemocy, podejmowały różne działania mające wpłynąć na zmianę sytuacji („od prośby do groźby”). Dopiero gdy nabierały przekonania o nieskuteczności swoich zabiegów, rodziło się w nich poczucie bezradności.

„Powtarzająca się przemoc (...) zmniejsza u kobiety maltretowanej motywację do reagowania i działania. Taka kobieta staje się pasywna. Po drugie, zmianie ulega także sposób, w jaki postrzega ona swoje szanse na osiągnięcie sukcesu. Nie wierzy, że jej zachowanie może doprowadzić do jakiegokolwiek pozytywnego rezultatu (...) Powtarza sobie: Bez względu na to, co robię, i tak nie mam żadnego wpływu na to, co się dzieje. Taka kobieta nie jest w stanie szukać alternatyw wobec obecnej sytuacji. Mówi: Jestem zbyt głupia albo za mało zdolna, aby zmienić swoje życie”

(Leonora Walker, *The Battered Woman*, New York: Harper and Row, 1979, s. 49–50).

Skutki wyuczonej bezradności:

- **Deficyty poznawcze** – polegają na uogólnionym przekonaniu, iż nie ma takich sytuacji, w których możliwy jest wpływ na bieg wydarzeń.

- **Deficyty motywacyjne** – osoba zachowuje się biernie, jest zrezygnowana, nie podejmuje żadnych działań, aby zmienić swoją sytuację.
- **Deficyty emocjonalne** – przeżywanie stanów apatii, lęku, depresji, uczucia zmęczenia, niekompetencji i wrogości.

Mity i fakty

Mit: *Przemoc domowa to zjawisko marginalne*

Fakt: Przemoc domowa jest, niestety, powszechnym zjawiskiem i najczęstszą formą agresji interpersonalnej. Szacuje się, że około jedna trzecia wszystkich kobiet doznaje różnych form przemocy ze strony swoich partnerów. To bardzo poważny problem społeczny. Ofiarami przemocy, niezależnie od przestrzeni geograficznej, są przede wszystkim kobiety i dzieci. Przemoc w rodzinie jest częściej przyczyną zranień i innych uszkodzeń ciała kobiet niż wszystkie inne przyczyny: wypadki samochodowe, napady i zgwałcenia ze strony obcych napastników razem wzięte.

Mit: *Przemoc w związkach to „sprawa prywatna”*

Fakt: Przemoc to nie osobisty problem, tylko przestępstwo z art. 207 k.k. Niezatrzymywana prowadzi do eskalacji i jest realnym zagrożeniem dla zdrowia i życia. Powoduje bardzo poważne urazy psychiczne. Gdy zabraknie skutecznej interwencji, prowadzi to do eskalacji przemocy i nierzadko zabójstwa. W USA rocznie dochodzi do 1830 zabójstw na tle przemocy w bliskich związkach, z czego 1/4

ofiar to kobiety; w Rosji 14 000, w Polsce 271 osób na tle tzw. nieporozumień rodzinnych na ogólną liczbę niewiele ponad 1000 zabójstw rocznie. W USA rocznie na wydatki medyczne związane z przemocą w rodzinie przeznaczają się od 3 do 5 miliardów dolarów, a 100 milionów dolarów wynoszą straty z powodu zmniejszonej wydajności oraz nieobecności w pracy z powodu zwolnień lekarskich. Do tego trzeba dodać koszty interwencji policyjnych, postępowań przygotowawczych i sądowych, pobytu skazanych w więzieniach, a kobiet w schroniskach i leczenia dzieci.

Mit: *Przemoc zdarza się tylko w określonych środowiskach, dotyczy rodzin patologicznych, innych kultur*

Fakt: W każdej grupie społecznej dochodzi do przemocy. To, niestety, bardzo demokratyczne zjawisko. Przemoc domowa może dotyczyć każdego. Nie ma znaczenia narodowość, odmienność kulturowa, status społeczny czy ekonomiczny. Badania pokazują, iż mężczyźni, którzy są sprawcami przemocy, pochodzą ze zróżnicowanych ekonomicznie i społecznie środowisk. Jeśli osoba o wyższym statusie społecznym dopuszcza się przemocy wobec dzieci i żony, bywa, że organy okazują wyrozumiałość wobec sprawcy i minimalizują zagrożenie czynu. Przemoc wobec członków rodziny, zwłaszcza w skrajnej formie, traktowana jest przez wymiar sprawiedliwości znacznie poważniej, gdy sprawcą jest kobieta.

W rodzinach lepiej sytuowanych przemoc także występuje, choć jest mniej widoczna (jest rzadziej zgłaszana organom ścigania, a ofiary nie korzystają z pomocy instytucji, gdyż mogą sobie same poradzić: wynajmując mieszkanie, wyprowadzić się).

Mit: *Kobieta prowokuje swoim zachowaniem, do bicia dochodzi z jej winy*

Fakt: Mit ten jest oparty na głęboko zakorzenionym przekonaniu, że mężczyzna jest tzw. głową rodziny i że prawo jest po jego stronie, więc może wymierzać karę partnerce (bo zupa była za słona, źle zajmowała się dziećmi, była nie dość troskliwa dla męża, zbyt dużo czasu spędzała poza domem). Jeśli akceptujemy ten mit, to dajemy tym samym przyzwolenie na stosowanie przemocy w niektórych okolicznościach: przemoc jest reakcją na niewłaściwe zachowanie, a ten, kto stosuje przemoc, określa i definiuje, co jest właściwe, a co nie. Mówienie o prowokacji jest w istocie oskarżaniem ofiary i zdejmowaniem odpowiedzialności ze sprawcy. W wypadku innych przestępstw nikt nie oskarża ofiar (nie zamontowała dobrego zamka, wyjechała na wczasy, szła ciemną ulicą).

Przykłady z orzecznictwa sądowego wskazują wyraźnie na próby usprawiedliwiania przez sędziów sprawców przemocy domowej. I tak np. w wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie (II Aka 198/97) sąd stwierdza: „Są sytuacje, w których takie zachowanie wynika z wyzywającego zachowania się rzekomych ofiar; są inne, gdy ofiary odpowiadają czynami tego samego rodzaju... W takich sytuacjach nawet wypełnienie znamion przedmiotowych znęcania się może nie wystarczyć do przypisania przestępstwa z art. 184.1 k.k. (obecnie art. 207 k.k.), bowiem brak będzie w nich złego zamiaru sprawcy, dążenia do wyrządzenia niezaskłużonej dolegliwości ofierze, krzywdzenia z powodu posiadanej przewagi, zależności itp. W tych sytuacjach słuszne może być bądź uniewinnienie oskarżonego, bądź stwierdzenie przestępstwa prywatnie skargowego i odstąpienie od wymierzenia kary”.

W podobnym duchu wypowiedział się Sąd Apelacyjny w Krakowie (II Aka 40/98): „(...) Zdarza się *wszak, że obelgi, naruszanie nietykalności cielesnej, szykany itp. są wzajemne, że słowa wulgarne nie są obelgami, bo należą do obyczaju środowiska, że zachowania naganne sprawcy są reakcją na prowokowanie go bądź środkiem do wymuszenia poprawnego zachowania się rzekomej ofiary*”.

Powyższe orzeczenia wyraźnie oparte są na założeniu, że mężczyzna ma prawo karać biciem kobietę, która w jego ocenie niewłaściwie wywiązuje się ze swoich obowiązków domowych, jeśli ma w ocenie sądu dobre zamiary. Mężczyzna jako „głowa domu” wie lepiej, co jest dla kobiety dobre, a co złe.

Czy jeśli przyświeca nam szczytny cel ratowania małżeństwa, to możemy bezkarnie stosować przemoc? A gdzie prawa jednostki, prawa człowieka?

W ocenie sądu apelacyjnego rodzina jest wartością wyższą niż prawa człowieka.

Takie myślenie sprawia, że ciężar odpowiedzialności przenoszony jest ze sprawcy na ofiarę. Przemoc nie jest rozwiązaniem żadnych problemów w związku i jest przestępstwem. Nic nie uzasadnia i nie usprawiedliwia jej stosowania. Nikt nie ma prawa bić i poniżać kogokolwiek, bez względu na to, co zrobił czy powiedział. To wyłącznie sprawca ponosi pełną winę za użycie przemocy.

Mit: *Niektóre ofiary lubią być bite*

Fakt: Za tym stwierdzeniem kryje się przekonanie, że przemoc może być objawem uczuć i przywiązania, że jest swego rodzaju stymulatorem erotycznym – „zależy mu, to bije, taki zazdrosny, znaczy, że kocha”. Powstały nawet teorie naukowe uzasadniające upodobanie

nie kobiet do cierpienia m.in. teoria masochizmu kobiecego. W rzeczywistości większość kobiet będących w krzywdzącym związku podejmuje wiele prób obrony przed przemocą: uzyskiwanie obietnic o zaprzestaniu przemocy, straszenie, ucieczka, chowanie się, unikanie partnera. Nikt nie lubi być bity, wyzywany, upokarzany, kontrolowany, mieć siniaki i połamane kości.

Mit: *Dla dobra dzieci kobieta powinna zostać w przemocowym związku*

Fakt: Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie potwierdza ten mit: *„Są i takie zaszłości, gdy owe zachowania spełniają znamiona stanu wyższej konieczności, są bowiem dyktowane dążeniem do ocalenia małżeństwa czy dobrem dzieci lub dobrem rzekomej ofiary, bądź jeszcze innymi dobrami ważniejszymi od wątpliwej godności ofiar naganne się prowadzących. W takich sytuacjach nawet wypełnienie znamion przedmiotowych znęcania się może nie wystarczyć do przypisania przestępstwa z art. 184” (II AK 198/97).* Zapomina się przy tym, że dzieci cierpią zarówno emocjonalnie, jak i fizycznie, dlatego też wiele kobiet opuszcza związek oparty na przemocy, mając na względzie ochronę bardziej dzieci niż siebie. Badania pokazały, iż emocjonalne i fizyczne zdrowie dzieci polepsza się, kiedy są odizolowane od przemocy. Badania międzynarodowe pokazały, że 90% dzieci, których matki były bite, były też świadkami przemocy, 40–70% również było jej ofiarami, a 30% wykorzystywano seksualnie.

Mit: *Przyczyną przemocy domowej jest nadużywanie alkoholu*

Fakt: Alkoholizm nie jest przyczyną przemocy. Wielu mężczyzn jest agresywnych w stosunku do

partnerki, kiedy są trzeźwi. Są tacy, którzy biją tylko pod wpływem alkoholu, ale i tacy, którzy biją tylko, gdy są trzeźwi. Powoływanie się przez sprawcę na alkohol jako przyczynę stosowania przemocy jest formą usprawiedliwiania się w celu uniknięcia odpowiedzialności – to nie ja, to alkohol. Badania zachodnie wykazują, że kiedy nadużywający alkoholu mężczyźni przestają pić, nie jest to równoznaczne z zaprzestaniem stosowania przez nich przemocy. Niestety ten mit ma silny wpływ na stosowanie prawa. Prokuratorzy i policjanci, którzy wierzą, że przemoc występuje głównie w rodzinach, gdzie nadużywa się alkoholu, często nie dostrzegają przemocy występującej w tzw. porządnym rodzinach. Z doświadczenia w pracy w Centrum Praw Kobiet wiemy, że skarżącym się na przemoc kobietom z tzw. dobrych domów jest często dużo trudniej przekonać funkcjonariuszy policji i sądy, iż są ofiarami przemocy. Mężczyznom nienadużywającym alkoholu łatwiej jest uniknąć odpowiedzialności karnej, ten typ sprawcy nie odpowiada bowiem naszym stereotypowym wyobrażeniom o związku przemocy z alkoholizmem. Usytuowanie programów przeciwdziałania przemocy przy agencjach zajmujących się zwalczaniem alkoholizmu ogranicza dostępność tego typu usług dla kobiet z rodzin, w których nie nadużywa się alkoholu, i utrwala stereotypy na temat związków pomiędzy przemocą a nadużywaniem alkoholu.

Mit: *Kobiety fałszywie oskarżają o przemoc, by uzyskać rozwód*

Fakt: Kobiety rzadko zgłaszają przemoc, kiedy zdarzy się pierwszy raz. Przemoc najczęściej nie zaczyna się na początku związku, kiedy łatwo

jest odejść, ale później, kiedy związek utrwalił się, a mężczyzna ma duży wpływ na kobietę, istnieją liczne powiązania (dzieci, mieszkanie), przemoc fizyczna jest często ostatnim etapem kontroli mężczyzny nad kobietą (kontroluje jej kontakty z rodziną i znajomymi, musi wszystko wiedzieć). Ofiary długo nie decydują się na odejście, bo mają świadomość, że to prowadzi do eskalacji przemocy.

Fałszywe oskarżenia zdarzają się rzadko (0,2), nie częściej lub nawet rzadziej niż przy innych przestępstwach.

Mit: *Przemoc jest wynikiem choroby psychicznej*

Fakt: Nie ma ścisłych związków pomiędzy przemocą w rodzinie a chorobami psychicznymi. Przemoc w stosunku do kobiet jest motywowana dążeniem do kontroli i utrzymaniem władzy nad partnerką.

Mit: *Mężczyzna jest z natury agresywny i nie potrafi kontrolować swojej agresji*

Fakt: Większość mężczyzn, którzy są sprawcami przemocy w stosunku do osoby bliskiej, nie jest agresywna poza domem. Większość aktów przemocy domowej jest zaplanowana. Mężczyźni, którzy stosują przemoc, rzadko działają spontanicznie. Świadomie wybierają czas, miejsce (np. po powrocie z przyjęcia). Kiedy sprawca uderza partnerkę, w większości przypadków celuje w te części ciała, na których stłuczenia nie będą widoczne lub będą widoczne w niewielkim stopniu.

Mit: *Sprawcy przemocy sami jako dzieci byli ofiarami lub byli świadkami, jak ojciec bił matkę*

Fakt: Nie ma dowodów, które pozwalałyby na jednoznaczne stwierdzenie, iż istnieje bezpośredni

związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy agresją sprawców a ich negatywnymi doświadczeniami wyniesionymi z dzieciństwa. To kolejny doskonały pretekst, aby usprawiedliwić przemoc. Większość spośród stosujących przemoc nie ma złych doświadczeń z dzieciństwa, a dwie trzecie tych, którzy byli świadkami przemocy, nie stosuje jej.

Mit: *Kobiety i mężczyźni są tak samo często sprawcami przemocy*

Fakt: Analizy policyjnych i sądowych rejestrów wykazują, że w 95–98% aktów przemocy pomiędzy małżonkami to mężczyźni są stroną atakującą. Kobiety, jeśli stosują przemoc, to prawie zawsze w samoobronie lub w desperacji, odpowiadając na przemoc. Przemoc męska jest groźniejsza, ponieważ istnieje większe prawdopodobieństwo uszkodzenia ciała. Kobieta zwykle doznaje urazów niezależnie od tego, czy się broni, czy odpowiada przemocą na przemoc.

Mit: *Bitą kobietą może bez problemu odejść od maltretującego ją partnera. Jeśli nie odchodzi, to widocznie to akceptuje.*

Fakt: Lęk, zależność ekonomiczna, niemożność utrzymania siebie i dzieci, obawa o nie, presja ze strony otoczenia to tylko niektóre z przyczyn pozostawania ze sprawcą. Psychologiczne skutki doznawania przemocy, takie jak: zmiana obrazu siebie, utrata wiary we własne siły i możliwości, zaufania do siebie i innych, m.in. utrudniają wychodzenie z krzywdzącego związku. Kobiety nie akceptują przemocy, czasem nie wierzą tylko, że cokolwiek może się zmienić po kolejnych nieudanych próbach obrony. Bierność i depresja to skutki doznawania przemocy.

Zbigniew Andrysiak

1. Prawo wobec zjawiska przemocy w rodzinie

Zjawisko przemocy w rodzinie jest dużym problemem społecznym, dlatego też zajmują się nim różne dziedziny nauki, takie jak psychologia, pedagogika, socjologia czy też prawo. Różne są zatem definicje przemocy w rodzinie, gdyż uwzględniają one specyfikę poszczególnych dziedzin. W tym miejscu zajmę się aspektem prawnym przemocy w rodzinie. Otóż, najkrócej mówiąc, z punktu widzenia prawa przemoc w rodzinie jest przestępstwem, którego odmiany są określone w kodeksie karnym, a czasami też w innych aktach prawnych, i odpowiednio karane.

Kodeks karny wymienia następujące przestępstwa mieszczące się w pojęciu przemocy w rodzinie: uszczerbek na zdrowiu (art. 156), uszkodzenie ciała (art. 157), groźba (art. 190), zmuszanie do określonego zachowania (art. 191), zmuszanie do obcowania płciowego lub innych czynności seksualnych (art. 197), molestowanie małoletniego (art. 200) i najczęściej występujące w praktyce przestępstwo znęcania się (art. 207). Katalog przestępstw prze-

mocy w rodzinie nie jest zamknięty, można jeszcze wymienić takie przestępstwa, jak uchylanie się od alimentów, naruszenie nietykalności czy też porzucenie małoletniego. Należy tu zaznaczyć, że ustawodawca bardzo poważnie potraktował zjawisko przemocy w rodzinie, wyodrębniając w kodeksie karnym XXVI rozdział pod tytułem Przemoc przeciwko rodzinie i opiece, dając tym samym do zrozumienia, jak ważnym przedmiotem ochrony jest rodzina i jej prawidłowe funkcjonowanie. Należy zaznaczyć, że część ww. przestępstw jest ścigana na wniosek pokrzywdzonego, a część z urzędu, przy czym to najbardziej „popularne” znęcanie się z art. 207 k.k. jest przestępstwem ściganym z oskarżenia publicznego.

Jak w każdym systemie prawnym państwa demokratycznego, jego fundamentem jest konstytucja. W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., w rozdziale II pt. Wolności, Prawa i Obowiązki Człowieka i Obywatela, zawarte jest zobowiązanie władz publicznych do zagwarantowania każdemu, a przez to i członkom rodziny, godności, wolności, a także równych praw w życiu rodzinnym. Państwo, realizując te normy, musi zapewnić każdemu prawną ochronę, co też czyni poprzez odpowiednie zapisy w kodeksie karnym, kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, prawie cywilnym, prawie administracyjnym, a od 29 lipca 2005 r. w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

W wyżej wymienionej ustawie zdefiniowano przemoc w rodzinie w art. 2 ust. 2 jako jednorazowe lub powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób najbliższych, w rozumieniu art. 115 § 11 k.k., lub innych osób wspólnie zamieszkujących lub gospo-

darujących, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody w ich zdrowiu psychicznym lub fizycznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą.

Definicja ta nie wyczerpuje wszystkich znamion przemocy, nie mieści się w niej na przykład przemoc ekonomiczna. Wobec sprawcy dopuszczającego się takiej formy przemocy nie mogą więc zastosowania wszystkie przepisy tej ustawy, w tym nakaz opuszczenia lokalu i powstrzymania się od kontaktu z osobą pokrzywdzoną.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie poszerza katalog środków probacyjnych poprzez zmiany w kodeksie karnym, orzekanych przy określaniu okresu próby przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności i przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego. Kuratorzy sądowi powinni pamiętać o tych zmianach przy składaniu wniosków o modyfikację obowiązków nałożonych na dozorowanych w sprawach o przemoc w rodzinie. Chodzi tu o art. 72 § 1 pkt 6, 7a i 7b k.k.

Należy zauważyć, że ustawa nie wprowadziła nowego przepisu dotyczącego przestępstwa przemocy w rodzinie, rozumianego jako przepis prawa karnego materialnego, dlatego też dla ochrony ofiar przemocy w rodzinie należy stosować przepisy prawa karnego, rodzinnego, cywilnego i administracyjnego.

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie została uchwalona w celu zwiększenia skuteczności przeciwdziałania przemo-

cy w rodzinie oraz inicjowania działań polegających na podnoszeniu świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie. Porządkuje ona zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej, jak też zasady postępowania wobec osób dotkniętych przemocą w rodzinie oraz wobec sprawców tej przemocy. W ustawie osobie pokrzywdzonej przemocą w rodzinie gwarantuje się pomoc medyczną, psychologiczną, prawną i socjalną. Gwarantuje się jej też pomoc w zakresie interwencji kryzysowej oraz ochronę przed dalszym krzywdzeniem. Ustawa wskazuje również organy władzy, które są odpowiedzialne za realizację określonych zadań. Jest to ważna informacja, która pokazuje kuratorom, kto jest za co odpowiedzialny przy realizacji tej ustawy, tzn. jakie zadania ma wyznaczona gmina, a jakie powiat.

Należy zauważyć, że aby pomoc prawna udzielana ofiarom przemocy w rodzinie była skuteczna, niezbędne jest najpierw skorzystanie przez nią z pomocy psychologicznej i terapeutycznej, dzięki której może ona przełamać swój lęk, wstyd i nabrać poczucia decyzyjności.

Kurator sądowy, realizując swoje zadania związane z nadzorem lub dozorem czy też inną czynnością służbową, może po krótkiej konsultacji z ofiarą wykonać następujące działania prawne:

- doradzić wzywaniu Policji przy każdym zagrożeniu przemocą z żądaniem wypełnienia przez policjantów „Niebieskiej Karty”,
- zdiagnozować sytuację dzieci po to, aby zabezpieczyć je przed sprawcą przemocy,
- zawiadomić Policję lub prokuratora o powziętym podejrzeniu o popełnieniu przestępstwa z uży-

ciem przemocy wobec członków rodziny – taki obowiązek nakłada na kuratora art. 12 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy.

Poczynione przeze mnie uwagi na temat przemocy w rodzinie i ewentualnej roli kuratora sądowego są na poziomie podstawowego uogólnienia i zostaną rozwinięte w dalszej części niezbędnika. Na koniec jeszcze jedna ważna uwaga: osoba pokrzywdzona ma prawo podjąć środki obronne przed bezpośrednim, bezprawnym zamachem na jej dobro. Obrona ta wyłącza odpowiedzialność karną ofiary, a nie odbiera działaniu sprawcy cech przestępstwa.

Adriana Gojke, Jarosław Konarkowski, Anna Nowak,
Piotr Wojnowski, Agnieszka Rusińska

56

2. Kuratorzy sądowi – procedury postępowania

Rozdział ten został podzielony na dwie części. W pierwszej zamieszczono opis procedur postępowania w przypadku pracy z rodziną z występującym problemem przemocy dla kuratorów rodzinnych, druga część zawiera wskazówki pomocne w pracy kuratorów dla osób dorosłych.

Kuratorzy rodzinni

1. Postępowanie w sytuacji styczności z przemocą podczas jednorazowego kontaktu z osobą/rodziną

Wywiad środowiskowy

Kurator rodzinny podejmuje czynności na etapie postępowania rozpoznawczego, wyjaśniającego oraz wykonawczego w drodze zleconego przez sąd wywiadu środowiskowego. Każda z ww. czynności ma zwykle charakter jednorazowy, wyjątkowo powtarzany w sytuacji długotrwałego postępowania, lecz nie ma charakteru stałego, w przypadku nadzoru.

Jednorazowa styczność ze zjawiskiem przemocy, we wszystkich jego przejawach (przemoc fizyczna, psychiczna, emocjonalna), nie zwalania kuratora z odpowiedzialności niezwłocznego reagowania na mocy wspomnianych wcześniej przepisów prawa (*patrz rozdział I: Prawo wobec zjawiska przemocy w rodzinie*).

Na tym etapie postępowania sądowego działania kuratora mają charakter diagnostyczny, prewencyjny, a także interwencyjny, jeżeli zastana sytuacja zagraża życiu bądź zdrowiu ofiary przemocy.

Celem wywiadu środowiskowego jest diagnoza, w której następstwie sąd rodzinny rozstrzyga o zasadności stosowania środków wychowawczych, poprawczych bądź odpowiednich form ograniczenia władzy rodzicielskiej czy egzekucji konkretnych obowiązków.

Do obowiązków kuratora sądowego należy stałe podnoszenie kwalifikacji zawodowych, w tym znajomość zmieniających się przepisów prawa, oraz umiejętności w zakresie diagnozy (*art. 10 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych*).

Zlecenie kuratorowi sądowemu wywiadu środowiskowego zawsze powinno wynikać wprost z odpowiedniego przepisu wskazanych niżej aktów prawnych:

- W sprawach rodzinnych i opiekuńczych (procesowych i nieprocesowych):
  - w sprawach małżeńskich art. 434 k.p.c. – w celu ustalenia warunków, w jakich żyją i wychowują się dzieci stron,
  - w sprawach o zezwolenie na zawarcie związku małżeńskiego art. 561¹ k.p.c. – w celu ustalenia warunków, w jakich żyją osoby ubiegające się o zezwolenie,

57

- w sprawach o rozstrzygnięcie w istotnych sprawach rodziny braku porozumienia małżonków art. 565¹ k.p.c. – w celu ustalenia warunków, w jakich żyją małżonkowie,
- w innych sprawach rodzinnych i opiekuńczych w postępowaniu nieprocesowym art. 570¹ k.p.c. – w celu ustalenia danych małoletniego i jego środowiska, a w szczególności danych dotyczących zachowania się i warunków wychowawczych małoletniego i jego środowiska, sytuacji bytowej rodziny, przebiegu nauki małoletniego i sposobu spędzania czasu wolnego, jego kontaktów środowiskowych, stosunku do niego rodziców lub opiekunów, podejmowanych oddziaływań wychowawczych, stanu zdrowia i znanych w środowisku uzależnień;
- W sprawach toczących się na podstawie przepisów ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. Nr 35, poz. 228 z późn.zm.):
- art. 24 § 1 upn – w celu ustalenia danych dotyczących środowiska, a w szczególności dotyczących zachowania się i warunków wychowawczych nieletniego, sytuacji bytowej rodziny i sposobu spędzania czasu wolnego, jego kontaktów środowiskowych, stosunku do niego rodziców lub opiekunów, podejmowanych oddziaływań wychowawczych, stanu zdrowia i znanych w środowisku uzależnień nieletniego;
- W postępowaniu wykonawczym w sprawach opiekuńczych oraz nieletnich:
- § 259 ust. 1 Regulaminu wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych i prokuratury

- (Dz.U. Nr 38, poz. 218 z późn.zm.) – w celu zebrania w drodze wywiadu środowiskowego wiadomości o sytuacji rodzinnej oraz zachowaniu się podopiecznego po wydaniu orzeczenia,
- § 260 cyt. regulaminu – w czasie trwania opieki, w celu zbadania warunków życiowych osoby poddanej opiece,
  - § 306 cyt. regulaminu – w wypadku umieszczenia nieletniego poza zakładem poprawczym w trybie przepisu art. 90 § 1 upn – w celu ustalenia sposobu adaptacji nieletniego w środowisku i w miarę potrzeby udzielenia mu stosownej pomocy;
  - W sytuacji stwierdzenia znamion przemy, szczególnie zagrażającej zdrowiu bądź życiu, wywiad sporządzony przez kuratora rodzinnego w podsumowaniu powinien zawierać wnioski/propozycję uzasadniającą sądowi rodzinnemu konieczność podjęcia dalszych działań, tj.:
  - wszczęcie postępowania opiekuńczego (w zakresie ograniczenia, zawieszenia bądź pozbawienia władzy rodzicielskiej),
  - wydanie zarządzenia w trybie natychmiastowym zabezpieczającym,
  - wszczęcie postępowania o demoralizację (o ile nieletni w postępowaniu wyjaśniającym jest sprawcą przemy),
  - wystąpienie o zmianę kuratora/opiekuna w przypadku stwierdzenia przemy wobec osoby objętej opieką.

Należy także pamiętać, iż na mocy art. 12 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemy w rodzinie „osoby, które w związku z wykony-

waniem swoich obowiązków służbowych powzięły podejrzenie o popełnieniu przestępstwa z użyciem przemocy wobec członków rodziny, powinny niezwłocznie zawiadomić o tym Policję lub prokuratora" (*patrz: Wzory pism*).

Jeżeli aktem przemocy towarzyszy picie alkoholu, na podstawie art. 23 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi „pomoc niesiona dzieciom przez osoby lub instytucje może być udzielona wbrew woli rodziców lub opiekunów będących w stanie nietrzeźwym”.

Edukacja

Zgodnie z art. 1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych kuratorzy sądowi realizują określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonywaniem orzeczeń sądu.

Funkcje wychowawczo-resocjalizacyjna, profilaktyczna i diagnostyczna nadają kuratorowi sądowemu uprawnienie podmiotu udzielającego ochrony prawnej lub uczestniczącego w udzielaniu takiej ochrony w ramach sądowego postępowania rozpoznawczego oraz postępowania związanego z wykonywaniem orzeczeń sądu.

Wypełniając powyższe funkcje, kurator jest zobowiązany do edukowania rodzin w zakresie zapobiegania zjawisku przemocy, przerywania cyklu przemocy, szukania wsparcia w najbliższym środowisku.

Realizacja wspomnianych zadań nakłada na kuratora obowiązek rozpoznania dostępnych w środowisku form pomocy ofiarom i sprawcom oraz wska-

zania ofiarom konkretnych instytucji zobowiązanych do udzielania im wsparcia.

Osoby doświadczające przemocy szczególnie, a także jej sprawcy, prezentują zachowania obrazujące ich własne ograniczenia psychologiczne, blokujące często gotowość przyjęcia pomocy. Nietostrzeżenie błędów we własnym postępowaniu i nierzadko nieadekwatne sposoby reagowania, poczucie bezsilności i osamotnienia w środowisku wzmacniają przemoc, zamiast ją przerywać. Poradnictwo prawne, psychologiczne, udzielanie wsparcia często ratują życie.

Realizując zadania o charakterze profilaktycznym, kurator sądowy powinien pouczyć ofiarę przemocy o możliwości wnioskowania do sądu rodzinnego o:

- nałożenie obowiązku alimentacyjnego,
- uregulowanie kontaktów rodzica/-ów z małoletnim,
- zakazanie osobistej styczności sprawcy przemocy z dzieckiem,
- rozdzielność majątkową

(z zaznaczeniem, iż niektóre sprawy nie mogą być wszczynane przez sąd z urzędu, lecz wyłącznie na wniosek).

Interwencja

Artykuł 72 Konstytucji RP, stanowiący, iż „każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją”, nakłada na każdego obywatela obowiązek reagowania. W sposób szczególny dotyczy on osób profesjonalnie zajmujących się pomocą rodzinie i dziecku, opieką i wychowaniem.

Przepis powyższy należy odnieść do każdej sytuacji, w której osoba powzięła przypuszczenie o sto-

sowaniu przemocy bądź zagrożeniu przemocą, tak więc również w sytuacji jednorazowej styczności kuratora z osobą pokrzywdzoną bądź sprawcą przemocy przy wykonywaniu wywiadu środowiskowego.

W razie wątpliwości dotyczących zasadności powiadomienia Policji o przypuszczeniach dotyczących krzywdzenia dzieci przez opiekunów dokumentem, do którego należy się odnieść, jest kodeks karny. Kodeks karny gwarantuje dziecku szczególną ochronę, wyróżniając czyny, które są uznawane za przestępstwa jedynie wtedy, gdy dotyczą dzieci.

Znęcanie się nad dzieckiem jest przestępstwem ściganym z urzędu. Oznacza to, że każdy, kto dowie się, że przestępstwo takie zostało popełnione lub usiłowane je popełnić, powinien zawiadomić o tym prokuraturę lub Policję.

W sytuacjach nagłych i drastycznych, gdy wiemy, że zagrożenie dziecka jest duże lub gdy odmawia ono powrotu do domu w obawie przed opiekunami, w przypadku porzucenia dziecka lub pozostawienia go bez opieki, kurator niezwłocznie powiadamia Policję o potrzebie umieszczenia dziecka w odpowiedniej instytucji opieki zastępczej (na podstawie art. 9 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych „kurator ma prawo do żądania od Policji pomocy w wykonywaniu obowiązków służbowych”).

Zgodnie z § 4 pkt. 2 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych z dnia 19 października 2007 r. całodobowa placówka opiekuńczo-wychowawcza typu interwencyjnego przyjmuje dzieci w sytuacjach wymagających natychmiastowego rozpoczęcia sprawowania opieki i wychowania.

Placówki przyjmują, bez skierowania oraz bez uzyskania zgody przedstawicieli ustawowych lub bez orzeczenia sądu, każde dziecko w wieku poniżej 13 roku życia i zapewniają mu opiekę do czasu wyjaśnienia jego sytuacji w przypadkach wymagających natychmiastowego zapewnienia dziecku opieki – na polecenie sędziego, doprowadzone przez Policję, szkołę lub osoby stwierdzające porzucenie dziecka, zagrożenie jego życia lub zdrowia.

Konsekwencją powyższego, zgodnie z art. 572 k.p.c., który stanowi, że „każdy ma obowiązek powiadomić sąd opiekuńczy o faktach uzasadniających wszczęcie sprawy z urzędu”, powinno być powiadomienie sądu o zdarzeniu, którego kurator był świadkiem w związku z wypełnianiem obowiązków służbowych (*patrz: Wzory pism*).

O przyjęciu dziecka w trybie interwencyjnym dyrektor placówki powiadamia niezwłocznie sąd oraz właściwą placówkę pomocy.

Za: *Rozpoznawanie i prewencja przemocy na nieletnich – poradnik dla nauczycieli*, Fundacja Familijny Poznań 2006. *Zarys metodyki kuratora sądowego*, T. Jedynek, K. Stasiak (red.), Lexis Nexis, Warszawa 2008.

2. Praca kuratora rodzinnego w nadzorze

W przypadku postępowania wykonawczego, a konkretnie w sytuacji obejmowania nadzoru, gdy już od początku wiadomo, że w rodzinie występuje problem przemocy, praca kuratora powinna przebiegać w następujący sposób:

Po wpłynięciu akt do kuratora i powierzeniu mu nadzoru powinien on szczegółowo przeanalizować dostępne w aktach sprawy dokumenty. Poza posta-

nowieniem także protokoły z przebiegu rozprawy, ze szczególnym uwzględnieniem wypowiedzi uczestników postępowania, dostępne sprawozdania z wywiadów środowiskowych oraz inne dokumenty, takie jak opinie ze szkół, wywiady i notatki policyjne, opinie lekarskie, informacje z placówek opiekuńczo-wychowawczych. W sprawie z występującym zjawiskiem przemocy domowej szczególnie cenne są zamieszczone w aktach sprawy opinie biegłych (np. z rodzinnego ośrodka diagnostyczno-konsultacyjnego), w których można znaleźć szczegółową i dobrze sporządzoną diagnozę sytuacji rodzinnej uczestników oraz dostosowane do niej zalecenia. Rzetelna analiza akt sprawy daje kuratorowi sporo wiedzy na temat przyszłych podopiecznych jeszcze przed nawiązaniem z nimi kontaktu, a także ułatwia i pozwala mu zaplanować przebieg pierwszej rozmowy z uczestnikami postępowania. Mając pewne informacje na temat rodziny, do której się udaje, oraz rodzaju i skali występującego u niej problemu, kurator może wcześniej przygotować sobie pytania, które będzie zadał podczas rozmowy, i scenariusz spotkania.

Po objęciu nadzoru należy, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych, sporządzić pierwsze sprawozdanie (§ 4.2). Wykorzystując posiadaną wiedzę na temat rodziny, kurator powinien przyłożyć szczególną wagę do sformułowania diagnozy środowiskowej, w której oprócz standardowego rozpoznania stanu rzeczy, istniejącego w rodzinie problemu i przyczyn jego występowania, powinien opisać także zasoby rodziny, wśród których należy umieścić:

- mocne strony wszystkich domowników,
- deficyty w zakresie umiejętności społecznych poszczególnych członków rodziny,
- pozytywne aspekty życia rodzinnego podopiecznych, takie, które można by wykorzystać w dalszej pracy z nimi,
- nieprawidłowości w funkcjonowaniu rodziny nadzorowanych, które wymagają interwencji i pracy metodycznej kuratora.

W diagnozie kurator powinien zamieścić plan naprawczy, sformułować tezy dotyczące wyselekcjonowania tych obszarów funkcjonowania rodziny, które są najbardziej zaburzone i wymagają interwencji w pierwszej kolejności.

Kolejnym krokiem jest sformułowanie zamierzeń resocjalizacyjnych (planu pracy z rodziną). Planowanie działań wobec podopiecznych jest nie tylko wymagane przez przepisy regulujące pracę kuratora (rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 2003 r.), ale także niezbędne z metodycznego punktu widzenia. Zamierzenia resocjalizacyjne muszą wynikać wprost z postanowienia sądu oraz z postawionej diagnozy. W tym miejscu należy dodać, że kurator może, a nawet powinien, w trakcie sprawowania nadzoru uaktualniać swoje zamierzenia i dostosowywać je do zmieniających się potrzeb podopiecznych. Powszechnie występującym błędem jest brak wspomnianych aktualizacji i sztywne trzymanie się pierwotnie przyjętego planu pracy.

Bardzo ważnym elementem warsztatu pracy kuratora sądowego jest określenie zasobów środowiska lokalnego. Chodzi o ustalenie wykazu instytucji i organizacji pomocowych, które pracują na terenie

działania kuratora, do których będzie się on mógł zwrócić oraz skierować swoich podopiecznych. Informacje takie są niezbędne nie tylko w przypadku pracy z rodziną, w której występuje problem przemocy, ale w działalności kuratora w ogóle.

Nie pracuj sam, szukaj wsparcia. Motto takie jest szczególnie zasadne w przypadku prowadzenia nadzoru związanego z przemocą. Im więcej osób zaangażujemy do współpracy, tym większe mamy szanse udzielenia rodzinie kompleksowej pomocy. Współpraca z właściwymi instytucjami i organizacjami społecznymi należy do obowiązków kuratora sądowego (art. 11 pkt 3 ustawy o kuratorach sądowych z dnia 27 lipca 2001 r.). Instytucje, do których kurator może się zwrócić o pomoc, będą mu znane po ustaleniu zasobów środowiska lokalnego. Jednak w każdej gminie jest podstawowy zestaw osób, z którymi współpraca wydaje się być oczywista.

Pierwszym miejscem, gdzie możemy szukać pomocy, jest szkoła. O sytuacji w rodzinie możemy poinformować szkolnego pedagoga lub psychologa. Jeżeli w szkole nie ma osób pełniących takie funkcje, warto o problemie opowiedzieć nauczycielowi wychowawcy dziecka, którego problem dotyczy, oraz dyrektorowi szkoły.

Osobą, z którą koniecznie powinniśmy nawiązać współpracę, jest dzielnicowy. Jego obowiązkiem jest otoczenie opieką rodzin, w których może dochodzić do aktów przemocy.

Kolejnym krokiem powinno być poinformowanie o sprawie miejscowej placówki pomocy społecznej (np. Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie). Jak sama nazwa wskazuje, do jego kompetencji należą działa-

nia służące wsparciu rodzin borykających się z różnorodnymi problemami, w tym problemem przemocy.

Rozwinięciem powyższego powinna być praktyka tworzenia interdyscyplinarnych zespołów pomocowych. Kurator jako animator działań na rzecz podopiecznych powinien:

- koordynować czynności poszczególnych osób i instytucji pomagających rodzinom w celu zoptymalizowania ich działań,
- monitorować działalność poszczególnych służb i realizację świadczeń wynikających z ich zadań i kompetencji.

W ramach prac zespołu interdyscyplinarnego łatwiej jest podejmować konkretne działania, na przykład zapewnić ofiarom ochronę przed dalszą przemocą sprawcy.

W razie potrzeby kurator powinien złożyć wniosek do odpowiedniej instytucji (*patrz: Wzory pism*).

Pomimo złożenia wniosku, na przykład do sądu, o zmianę postanowienia, bezwzględnie należy kontynuować nadzór do czasu otrzymania postanowienia o zmianie rozstrzygnięcia sądu. Jednocześnie kurator powinien monitorować postęp sprawy w związku ze złożonym wnioskiem.

Kuratorzy dla dorosłych

Dozór nad skazanym sprawcą przemocy domowej – czynności kuratora

Kuratorzy sądowi realizują określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo-resocjali-

zacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonywaniem orzeczeń sądu¹.

Sprawowanie dozoru wobec sprawców przestępstw jest jedną z najczęściej wykonywanych czynności przez kuratorów sądowych. Zgodnie z art. 171 § 2 Kodeksu karnego wykonawczego zadaniem podmiotu wykonującego dozór jest pomoc w readaptacji społecznej skazanego. Kontrola ścisłego wykonywania przez skazanego nałożonych na niego obowiązków i poleceń ma na celu wychowawcze oddziaływanie i zapobieganie powrotowi do przestępstwa.

Obowiązkiem kuratora, któremu powierzono dozór nad skazanym, jest bezzwłoczne nawiązanie kontaktu ze skazanym i poinformowanie go o jego obowiązkach i uprawnieniach. Kurator sądowy jest obowiązany do składania sądowi okresowych sprawozdań z przebiegu dozoru, w szczególności ma obowiązek bezzwłocznego powiadomienia sądu o popełnieniu przez skazanego przestępstwa lub o innym rażącym naruszeniu przez niego porządku prawnego².

Prawodawca nałożył na kuratorów zadania o charakterze wychowawczym i kontrolnym, wyposażył w uprawnienia umożliwiające realizację tych zadań oraz zobowiązał do wykonania szeregu czynności w trakcie sprawowania dozoru. Aktem prawnym określającym te czynności jest rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 czerwca 2002 r. w sprawie zakresu praw i obowiązków podmiotów sprawujących dozór, zasad i trybu wykonywania dozoru oraz trybu wyznaczania przez stowarzyszenia,

¹ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych, Dz.U. Nr 98, poz. 1071 z kolejnymi zmianami.

² Kodeks karny wykonawczy, art. 172 § 1 i 2.

organizacje i instytucje swoich przedstawicieli do sprawowania dozoru.

Kurator sądowy po objęciu dozoru powinien:

- zaznajomić się z aktami sprawy karnej i innymi niezbędnymi źródłami informacji o skazanym,
- zaznajomić się z przebiegiem dotychczasowych dozorów i nadzorów wykonywanych przez kuratorów rodzinnych,
- nawiązać pierwszy kontakt ze skazanym nie później niż w ciągu 7 dni od daty wpływu prawomocnego orzeczenia do zespołu kuratorskiej służby sądowej,
- pouczyć skazanego o prawach i obowiązkach wynikających z okresu próby oraz omówić sposób i terminy ich realizacji,
- udzielić skazanemu pomocy w rozwiązywaniu problemów adaptacyjnych i życiowych,
- nawiązać kontakt z rodziną i środowiskiem skazanego.

W sytuacji gdy dozór został orzeczony wobec sprawcy przestępstwa popełnionego w stanie ograniczonej poczytalności lub w związku z uzależnieniem od alkoholu lub innego środka odurzającego, kurator powinien:

- zaznajomić się, w zakresie dostępnym, z wynikami leczenia, terapii lub rehabilitacji skazanego oraz wskazówkami dotyczącymi przebiegu dozoru,
- podjąć działania, aby skazany przestrzegał zaleceń lekarskich bądź innych specjalistów z zakresu terapii i rehabilitacji,
- utrzymywać kontakt z osobami prowadzącymi leczenie, terapię lub inne formy specjalistycznego oddziaływania,

- konsultować, nie rzadziej niż co 3 miesiące, sposób prowadzenia dozoru ze specjalistami, o których mowa powyżej³.

Prowadzenie dozoru nad sprawcą przemocy domowej

Sprawowanie skutecznego dozoru nad sprawcą przemocy wymaga dobrego poznania jego sytuacji życiowej, właściwości osobistych, relacji panujących między członkami rodziny, wzajemnych zależności, ewentualnych patologii i uzależnień w rodzinie. Często sprawca przestępstwa po skazaniu nadal mieszka, prowadzi gospodarstwo domowe i wychowuje dzieci wspólnie z ofiarą przemocy. Wzajemne relacje i zależności między nimi stanowią dla kuratora źródło informacji. Dzięki uzyskanej wiedzy kurator ma możliwość właściwej oceny sytuacji, rozpoznania potrzeb i problemów skazanego oraz członków jego rodziny. Zebrane informacje posłużą do postawienia diagnozy i utworzenia planu oddziaływań resocjalizacyjnych.

Zapoznaj się z dostępnymi informacjami dotyczącymi skazanego, zawartymi w aktach sprawy karnej i wcześniej prowadzonych postępowaniach wykonawczych, a także w aktach postępowania prowadzonego przez kuratora rodzinnego. Uzyskana w ten sposób wiedza pozwala na przygotowanie się do pierwszej rozmowy z nowym podopiecznym. Skazany i osoba poszkodowana przestępstwem mają

³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 czerwca 2002 r. w sprawie zakresu praw i obowiązków podmiotów sprawujących dozór, zasad i trybu wykonywania dozoru oraz trybu wyznaczania przez stowarzyszenia, organizacje i instytucje swoich przedstawicieli do sprawowania dozoru, Dz.U. Nr 91, poz. 812.

prawo do przekonania, że kurator sądowy ma informacje na temat przestępstwa i sprawy karnej, w której sąd zastosował dozór. Skuteczność oddziaływań kuratora w dużej mierze jest zależna od jego wiedzy i kompetencji. Nie bez znaczenia pozostaje także wrażenie, jakie wywrze kurator na skazanym przy pierwszym kontakcie. Wiedza, doświadczenie i postawa kuratora są podstawą budowania jego autorytetu w relacji ze skazanym.

Dokumenty zawarte w aktach: zeznania, informacje dotyczące wcześniejszej karalności, opinie biegłych psychiatrów, psychologów oraz kontakt ze skazanym są pierwszymi źródłami informacji o skazanym, będącymi podstawą do sformułowania wstępnej diagnozy i planu pracy resocjalizacyjnej.

W trakcie pierwszego kontaktu ze skazanym poucz go o prawach i obowiązkach osoby skazanej pozostającej w okresie próby pod dozorem kuratora, ustal sposób i terminy realizacji obowiązków określonych w orzeczeniu sądu. Przedstaw sprawcy przemocy i pokrzywdzonemu, jaki jest cel sprawowania dozoru, wyjaśnij, na czym polega okres próby, jakich zachowań oczekujesz od dozorowanego, poinformuj, jak może się zakończyć okres próby: pozytywnie – w przypadku zwolnienia od dozoru kuratora lub wraz z upływem okresu próby, negatywnie – w przypadku zarządzenia warunkowo zawieszony kary pozbawienia wolności, odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia, podjęcia warunkowo umorzonego postępowania karnego. Poucz o konsekwencjach naruszenia prawa w okresie próby. Pierwsza rozmowa ze skazanym powinna pełnić rolę edukacyjną oraz być zachętą do zmiany niewłaściwych zachowań.

W obecności sprawcy poucz ofiarę przemocy o przysługujących jej prawach oraz przedstaw sposób postępowania w przypadku powtórzenia agresywnych zachowań ze strony sprawcy.

Pozostaw dozorowanemu, pokrzywdzonemu i innym dorosłym domownikom kontakt do siebie (numer telefonu, terminy dyżurów).

W trakcie prowadzenia dozoru nad sprawcą przemocy domowej przeprowadzaj rozmowy w miejscu zamieszkania z dozorowanym, ofiarą przemocy i innymi dorosłymi członkami rodziny. Zapoznaj się z opisem, oceną sytuacji dorosłych domowników.

Jeżeli zachodzi taka konieczność, możesz uzyskiwać informacje także od małoletnich członków rodziny. Jednak rozmowę z dziećmi przeprowadzaj w sposób wyważony, delikatny i tylko w obecności oraz za zgodą ich opiekunów. Nie zapowiadaj, w miarę możliwości, wizyt i składaj je w różnych porach, dzięki czemu uzyskasz obiektywny obraz i skontrolujesz zachowanie dozorowanego.

W początkowym okresie sprawowania dozoru przychodź do miejsca zamieszkania dozorowanego często, np. co dwa, trzy tygodnie. Następnie dostosuj częstotliwość wizyt do sytuacji. Kilkakrotnie w okresie próby umów się na rozmowę z ofiarą przemocy, w czasie kiedy sprawca jest poza domem. Pozwolisz jej w ten sposób na przygotowanie się do rozmowy, poświęć na ten cel czasu, a także stwórzysz możliwie komfortową sytuację. Rozmawiaj z sąsiadami, zapoznaj się z ich opinią, zweryfikuj posiadane informacje na temat zachowania podopiecznego.

Zbierz informacje na temat sytuacji dozorowanego w rozmowie z dzielnicowym, pracownikiem

socjalnym MOPR, kuratorem rodzinnym, terapeutą lub trenerem (w sytuacji gdy dozorowany uczestniczy w terapii odwykowej lub programie korekcyjno-edukacyjnym dla sprawców przemocy). Zaproś ww. do współpracy, działań na rzecz dozorowanego, postaraj się ustalić zintegrowany plan oddziaływań resocjalizacyjnych.

Jeśli jest to konieczne, w celu dyscyplinowania skazanego i wywarcia na nim dodatkowej presji wnioskuje do sądu o nałożenie obowiązków probacyjnych i następnie konsekwentnie egzekwuj ich wykonanie.

Skuteczny dozór nad sprawcą przemocy wymaga od kuratora właściwego rozpoznania sytuacji skazanego, postawienia prawidłowej diagnozy, sformułowania i realizowania odpowiedniego planu oddziaływań resocjalizacyjnych. Kurator sądowy ma swobodę wyboru metod i środków oddziaływania na skazanego, pod warunkiem że są one zgodne z aktualnym stanem wiedzy z zakresu pedagogiki, psychologii, resocjalizacji i pracy socjalnej⁴. Istnieje wiele koncepcji oddziaływań wychowawczych i resocjalizacyjnych, przypomnienie ich w tym opracowaniu wykracza jednak poza założony temat. Powyżej starałam się przedstawić wskazówki dotyczące sprawowania dozoru, które w mojej opinii ułatwiają nawiązanie odpowiedniego kontaktu ze skazanym – sprawcą przemocy i osobą pokrzywdzoną przestępstwem oraz zebranie informacji koniecznych do prowadzenia dozoru.

⁴ Kodeks etyki kuratora sądowego, art. 5.

Jak reagować w trudnej sytuacji

74

Wykonywanie dozoru nad sprawcą przemocy domowej zazwyczaj jest niezwykle trudne, a kurator w trakcie jego trwania niejednokrotnie doświadcza frustracji i bezsilności. W sytuacji gdy wszelkie podejmowane działania okazują się nieskuteczne, a dozorowany w okresie próby nadal stosuje przemoc wobec osób najbliższych, kurator staje przed perspektywą sporządzenia fakultatywnego wniosku o zarządzenie wykonania kary pozbawienia wolności w trybie art. 75 § 2 k.k. Podjęcie decyzji o wystąpieniu z takim wnioskiem oznacza, że kurator doszedł do przekonania, że błędne było przyjęcie pozytywnej prognozy społeczno-kryminologicznej wobec podopiecznego, a prowadzenie dalszego procesu resocjalizacji w warunkach wolnościowych nie jest możliwe. Jednak biorąc pod uwagę fakultatywny charakter wniosku oraz mając na względzie to, że celem prowadzonej przez kuratora pracy jest dążenie do pomyślnego ukończenia przez podopiecznego okresu próby, warto przed podjęciem decyzji o sporządzeniu wniosku o zarządzenie wykonania kary przeanalizować zasadność odwołania się do alternatywnego środka, jakim w trakcie trwania okresu próby może być wystąpienie o nałożenie na skazanego obowiązków w trybie art. 74 § 2 k.k. w zw. z art. 72 § 1 pkt 4–8 k.k. Orzeczenie stosownych obowiązków może wspomóc realizowany przez kuratora proces resocjalizacji, a podopiecznego może skłonić do zweryfikowania dotychczasowego postępowania w okresie próby.

75

Artykuł 72 § 1 pkt 4 k.k. przewiduje m.in. możliwość zobowiązania do wykonywania pracy zarobkowej i może mieć zastosowanie wobec podopiecznego, który uchyla się od łożenia na utrzymanie rodziny, tłumacząc to brakiem stałych źródeł dochodów.

Zgodnie z art. 72 § 1 pkt 5 k.k. na podopiecznego może zostać nałożony obowiązek powstrzymywania się od nadużywania alkoholu (*patrz: Wzory pism*) lub używania innych środków odurzających, przy czym orzeczenie takiego obowiązku może być szczególnie użyteczne wobec sprawcy przemocy domowej, który agresywne zachowania wobec członków rodziny ujawnia przede wszystkim pod wpływem alkoholu lub narkotyków.

Z kolei art. 72 § 1 pkt 6 k.k. umożliwia m.in. zobowiązanie do poddania się leczeniu odwykowemu i uczestnictwu w programach korekcyjno-edukacyjnych (*patrz: Wzory pism*). Orzeczenie obowiązku podjęcia leczenia odwykowego jest zasadne wobec podopiecznego, który nadużywa alkoholu lub używa innych środków odurzających, będąc od nich uzależnionym. Jeżeli wobec podopiecznego w toku postępowania przygotowawczego lub postępowania przed sądem w procesie karnym zasięgnięto opinii biegłych na tę okoliczność, w wyniku której stwierdzono fakt uzależnienia, można się powołać na opinię znajdującą się w aktach sprawy karnej (aktach głównych). Warto również sprawdzić w Wydziale Rodzinnym i Nieletnich oraz we właściwej dla miejsca zamieszkania podopiecznego Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (komisja taka funkcjonuje przy każdym urzędzie gminy lub urzędzie miasta), czy wobec podopiecznego toczyło się

w przeszłości postępowanie o zobowiązanie do leczenia odwykowego, a w przypadku pozytywnej odpowiedzi można się posiłkować uzyskanym odpisem stosownego orzeczenia. Brak opinii biegłych psychologów lub psychiatrów nie jest przeszkodą w wystąpieniu z wnioskiem o nałożenie na podopiecznego obowiązku podjęcia leczenia odwykowego. Jeżeli w trakcie wykonywanego dozoru kurator zaobserwuje, że podopieczny nadużywa alkoholu lub używa innych środków odurzających (np. podczas kolejnych wizyt znajduje się pod wpływem alkoholu), informacje zawarte w kartach czynności i poparte wywiadem środowiskowym mogą być wystarczającą podstawą do wystąpienia z takim wnioskiem. Można również rozważyć zasadność wystąpienia do sądu z wnioskiem w trybie art. 193 § 1 k.p.k. i art. 202 § 1 k.p.k. w zw. z art. 1 § 2 k.k.w. o przeprowadzenie do wodu z opinii biegłych na okoliczność stwierdzenia uzależnienia podopiecznego od alkoholu lub narkotyków i zajęcia stanowiska w przedmiocie określenia trybu leczenia, jakie powinien on podjąć. W każdym przypadku wykonywania dozoru nad osobą skazaną za przestępstwo przemocy domowej warto rozważyć zasadność skierowania podopiecznego do udziału w programie korekcyjno-edukacyjnym dla sprawców przemocy domowej, jeżeli program taki realizowany jest w miejscowości, w której on zamieszkuje, lub w odległości umożliwiającej podopiecznemu uczestnictwo w zajęciach realizowanych w ramach takiego programu. Postawą uczestnictwa podopiecznego w programie korekcyjno-edukacyjnym w pierwszej kolejności może być polecenie kuratora, a jeśli nie wywiązuje się on z tego zobowiązania, kurator może

wystąpić z wnioskiem o nałożenie na niego stosownego obowiązku przez sąd. Należy zaznaczyć, że zobowiązanie podopiecznego do wykonywania obowiązku, o którym mowa w art. 72 § 1 pkt 6 k.k. w obowiązującym obecnie stanie prawnym, wymaga, zgodnie z art. 74 § 1 k.k., uzyskania jego zgody.

Artykuł 72 § 1 pkt 7 k.k. przewiduje możliwość zobowiązania do powstrzymywania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach. Kurator na podstawie tego przepisu może wnieść m.in. o zobowiązanie podopiecznego do powstrzymywania się od przebywania w środowisku osób nadużywających alkoholu lub w konkretnie wskazanym miejscu, którym może być np. określony bar lub pub, gdzie podopieczny ma zwyczaj spędzać czas na spożywaniu alkoholu. Miejscem takim może być również miejsce zamieszkania pokrzywdzonych lub ulica, przy której mieszkają pokrzywdzeni (np. konkubina i dzieci podopiecznego).

Zgodnie z art. 72 § 1 pkt 7a k.k. możliwe jest ustanowienie obowiązku powstrzymywania się od kontaktowania z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób (*patrz: Wzory pism*). Przykładem takiego obowiązku może być zobowiązanie podopiecznego do powstrzymywania się od wysyłania na numer telefonu komórkowego należącego do pokrzywdzonej – żony podopiecznego wiadomości SMS lub MMS oraz inicjowania połączeń telefonicznych. Innym możliwym rozstrzygnięciem jest zobowiązanie podopiecznego do powstrzymywania się od kontaktu z pokrzywdzonymi, np. żoną i teściami, czyli zachowania odległości uniemożliwiającej nawiązanie bezpośredniego kontaktu werbalnego.

Artykuł 72 § 1 pkt 7b k.k. przewiduje natomiast możliwość orzeczenia obowiązku opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, i to bez względu na status prawny lokalu, którego właścicielem może być podopieczny.

Z kolei art. 72 § 1 pkt 8 k.k. przewiduje możliwość orzeczenia innego stosownego postępowania w okresie próby, jeżeli może to zapobiec popełnieniu ponownie przestępstwa. Przepis ten stwarza kuratorowi możliwości sięgania po rozwiązania ograniczone jedynie uregulowaniami poprzednich punktów art. 72 § 1 k.k. i przedstawiania sądowi stosownego wniosku. Przykładem wniosku sporządzonego na tej podstawie może być wniosek o zobowiązanie podopiecznego do powstrzymywania się od wywoływania awantur domowych czy wniosek o zobowiązanie go do ponoszenia w określonej części kosztów eksploatacyjnych mieszkania i uiszczania z tego tytułu kosztów czynszu najmu oraz rachunków za energię elektryczną i gaz.

Równoległe ze sporządzeniem wniosku o nałożenie na podopiecznego stosownych obowiązków kurator może wystąpić do właściwej miejscowo Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych o podjęcie wobec niego postępowania, o sytuacji rodziny podopiecznego powiadomić może sąd rodzinny czy też na podstawie § 12 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie rozważyć zasadność złożenia zawiadomienia do Policji lub prokuratury (*patrz: Wzory pism*) o podejrzeniu popełnienia przez podopiecznego kolejnego przestępstwa z użyciem przemocy na szkodę osób najbliższych.

Podsumowanie

Bez względu na to, czy pracujesz jako kurator rodzinny, czy też jako karny, prowadząc pracę z rodziną, w której występuje przemoc, pamiętaj:

Życie i zdrowie ofiary pozostającej w związku ze sprawcą, który stosuje przemoc, jest stale zagrożone.

Za przemoc zawsze jest odpowiedzialny sprawca, bądź uważny na jego manipulacje mające na celu przerzucenie winy na ofiarę. Nawet jeżeli ofiara przemocy nadużywa alkoholu, uprawia prostytutkę, zaniedbuje opiekę nad dziećmi, nie usprawiedliwia to bicia jej ani innych aktów przemocy.

Osoba doznająca przemocy może również zachowywać się agresywnie, podejmując działania obronne lub odwetowe, nie zmienia to jednak odpowiedzialności sprawcy za przemoc, której dokonał.

Rodzina żyje w cyklu przemocy, pamiętaj o tym, a łatwiej zrozumiesz postępowanie jej członków.

Twój wpływ na zmianę zachowań sprawcy jest ograniczony. Nie obwiniaj się za brak zmiany w jego postępowaniu. Twoim najważniejszym zadaniem jest wspierać ofiarę, adekwatnie reagować na każdy akt przemocy, o którym się dowiesz, motywować sprawcę do podjęcia pracy w programie edukacyjno-korekcyjnym (lub do udziału we właściwej terapii), ukazywać mu konsekwencje braku zmiany zachowań przemocowych, stanowczo odpierać jego manipulacje.

Osoby uzależnione od alkoholu przed podjęciem pracy w programach edukacyjno-korekcyjnych muszą zakończyć przynajmniej podstawowy cykl leczenia i utrzymywać abstynencję.

- Buduj koalicję przeciw przemocy, staraj się pozyskać do współpracy osoby bliskie rodzinie, sąsiadów, przedstawiciele służb pomocowych.
- Dbaj o bardzo dobrą dokumentację prowadzonej sprawy. Precyzyjnie opisuj fakty dotyczące przemocy. Nie używaj ogólników typu: „doszło do awantury”, precyzyjnie wskazuj źródło informacji (kiedy? Od kogo uzyskałeś informację), oddzielaj fakty od ich interpretacji, opisuj działania i interwencje, które podjąłeś.
- Dbaj o siebie, proś o pomoc i wsparcie zawsze, kiedy tego potrzebujesz. Praca w rodzinie z problemem przemocy należy do najtrudniejszych i najbardziej obciążających; wszyscy, którzy ją podejmują, mają prawo do zmęczenia i wątpliwości.

3. Kuratorzy sądowi w kontakcie ze sprawcą, osobą doznającą przemocy

Uwagi praktyczne dotyczące zasad kontaktu

Postawa kuratora sądowego w kontakcie ze sprawcą, osobą doznającą przemocy, nieletnim świadkiem przemocy.

PAMIĘTAJ, ŻE:

- Podstawą udanego kontaktu jest zbudowanie atmosfery zaufania.
- Rozmowa jest zawsze trudna dla obydwu stron. Miej świadomość, że w rozmowie ze sprawcą, osobą doznającą przemocy, świadkiem możesz odczuwać: lęk, bezradność, złość, obawę, że ściągniesz na siebie gniew sprawcy, osamotnienie w swoich działaniach, poczucie braku możliwości udzielenia konkretnej pomocy. Świadomość powyższych ograniczeń pozwala się przygotować na różne sposoby reagowania.

Rozmowa z osobą doznającą przemocy

Organizacja rozmowy

- Zapytaj ofiarę przemocy, czy chce z tobą rozmawiać, jeżeli nie – uszanuj jej decyzję i zaproponuj, aby wrócić do rozmowy, gdy będzie na to gotowa.
- Zadbaj o to, aby rozmowa odbywała się w bezpiecznym miejscu, bez udziału osób trzecich, szczególnie sprawcy.
- Pamiętaj, że celem rozmowy jest udzielenie wsparcia oraz uzyskanie informacji.
- Przyjmuj te informacje, co do których rozmówczyni wyraża zgodę, aby je przedstawić sądowi. Jeżeli kobieta nie zgadza się, wyjaśnij, iż twoim obowiązkiem jest zawarcie wszystkich usłyszaných informacji w aktach sprawy, i skieruj ją do osoby/instytucji, gdzie może uzyskać pomoc i gdzie zostanie wysłuchana, a informacje, których udzieli, będą objęte tajemnicą. Pamiętaj, że nie możesz zatajać informacji dotyczących aktów przemocy.

Przebieg rozmowy

- Wysłuchaj ofiarę przemocy z szacunkiem.
- Wyraźnie nazwij przemocą wszystkie zachowania sprawcy, które wyczerpują jej znamiona.
- Zapewnij, że nie jest winna temu, co się stało. Powiedz, że nic nie usprawiedliwia stosowania przemocy.
- Poinformuj lub przypomnij, iż stosowanie przemocy jest przestępstwem.
- Podaj informacje, gdzie może uzyskać pomoc i jakie prawa jej przysługują.

- Pamiętaj, że ofiara może wycofywać wcześniejsze zeznania. Nie odmawiaj jej pomocy, ale ukazuj konsekwencje takiej zmiany.
- Ponawiaj ofertę pomocy, lecz pozostawiaj jej prawo wyboru.
- Nie obiecuj pomocy, której nie możesz udzielić.
- Nie krytykuj jej.

Bądź uważny, gdyż:

- Osoba doznająca przemocy żyje w stanie ciągłego lęku, może chronić sprawcę i ukrywać akty przemocy ze strachu przed zemstą; zazwyczaj są to obawy w pełni uzasadnione.
- Możesz ją dotkliwie zranić przez:
  - okazywanie zniecierpliwienia i złości wobec faktu, iż nadal pozostaje w krzywdzącym ją związku,
  - sugerowanie, że prowokuje sprawcę,
  - twierdzenie, że jest to „ich wspólny problem”,
  - podejrzenia, iż wyolbrzymia problem przemocy, kierując się innymi motywami, np. chce się pozbyć sprawcy z mieszkania,
  - bagatelizowanie problemu.
- Jedną z wielu strategii obronnych stosowanych przez kobietę może być zachowanie agresywne. Jest to szczególnie niebezpieczna taktyka, stwarzająca zagrożenie dla zdrowia i życia zarówno jej, jak i sprawcy.
- Najbardziej niebezpieczny dla kobiety jest moment, w którym decyduje się ona na odejście od sprawcy.

Rozmowa ze sprawcą

Organizacja rozmowy

- Jeżeli to możliwe, pierwszą rozmowę przeprowadź w sądzie.
- Jeżeli masz podejrzenie, że sprawca jest pod wpływem alkoholu lub innych środków odurzających, nie podejmuj rozmowy.
- Jeżeli sprawca zachowuje się w sposób agresywny, nie wchodź w konfrontację.
- Jeżeli sprawca zachowuje się w sposób uległy, nie zachowuj się w sposób dominujący.
- Przed rozmową zapoznaj się ze wszystkimi źródłami informacji w celu ustalenia faktów dotyczących stosowania przez niego przemocy (Kiedy zastosował przemoc? Wobec kogo? Jakie były tego konsekwencje? Kto był świadkiem?).

Przebieg rozmowy

- Nigdy nie kwestionuj wyroku.
- Zaznacz, że prawo chroni pokrzywdzonych.
- Powiedz, że nic nie usprawiedliwia stosowania przemocy, i że to on ponosi całkowitą odpowiedzialność za jej stosowanie.
- Wyraźnie nazwij przemocą wszystkie zachowania sprawcy, które wyczerpują jej znamiona.
- Przeciwdziałaj się manipulacjom mającym na celu usprawiedliwienie przemocy i minimalizowanie jej skutków.
- Motywuj do zmiany zachowań przemocowych i skorzystania z profesjonalnego wsparcia (np. poprzez udział w programie korekcyjno-edukacyjnym).

- Wspieraj go w pozytywnych zmianach, jakich dokonuje.
- Forma pomocy, której udzielasz dozorowanemu, nie może prowadzić do unikania odpowiedzialności za stosowanie przemocy.
- Poinformuj lub przypomnij, iż stosowanie przemocy jest przestępstwem, a ty poinformujesz sąd o każdym dokonany przez niego akcie przemocy.

Bądź uważny, gdyż:

■ Sprawca często:

1. Kwestionuje swoją odpowiedzialność za stosowanie przemocy. Przekonuje, że nie panuje nad swoim zachowaniem, ulega siłom zewnętrznym lub też próbuje ci wmówić, że np. był to tylko wypadek, a więc działanie przypadkowe, niezamierzone.

„Byłem wściekły i nic nie pamiętam”.

„Ja ją tylko chciałem przytrzymać, żeby się nie przewróciła”.

„Ja ją tylko przytrzymałem, a ona się wywinęła i uderzyła o stół”.

„To był wypadek, byłem trochę pijany, to nie moja wina”.

2. Kwestionuje szkodę, nie zaprzecza, że dokonał aktu przemocy, ale próbuje przekonać siebie samego i innych, że nic wielkiego się nie stało. Może wmawiać interwentom, że tylko pokłócił się z partnerką, że ją np. tylko trochę popchnął.

„To była zwykła kłótnia, nic szczególnego”.

„Przecież nikt nie trafił do szpitala”.

„Wystarczy ją tylko dotknąć, a już ma siniaki”.

„Trochę się poszarпалиśmy”.

3. Kwestionuje i dyskredytuje ofiarę, swoje zachowanie przedstawia jako formę zasłużonej kary. Ofiara przedstawiana jest jako ktoś, kto zasłużył na ukaranie, a sprawca odbiera jej prawo do nazywania się ofiarą. Często jako ofiarę przedstawia siebie.

„Była jak zwykle pijana, a dzieci głodne, musiałem coś z tym zrobić”.

„Dobrze wie, że jak nie wraca na noc do domu, to się wściekam”.

„Nie piję od pół roku, a ona ciągle się mnie czepia, sama pije i mnie prowokuje. To czasem dostanie”.

„Jakaś kara musi być. Ona myśli, że jej to niby wszystko wolno. Nie przychodzi na noc, włóczy się po melinach. Nikt by tego nie zniósł”.

4. Potępia potępiających, koncentruje się na zachowaniach innych ludzi, stara się odwracać uwagę od tego, co zrobił, i skierować ją na motywy i zachowania innych, zwłaszcza osób, które interweniują lub mogą go ocenić

„Tak naprawdę wszyscy tak robią, tylko się nie przyznają. Słyszał pan o tym prokuratorze, co bił żonę. Tak jest, wszyscy to akceptują, tylko po cichu, a gazety rozdmuchują, bo chcą mieć sensację”.

„A wsadzać niewinnych ludzi do więzień to jest w porządku? Uwzieliście się na biednych, których nie stać na adwokata, a przestępcy chodzą po ulicach”.

„Młody pan jest i się chce wykazać, mógłby pan być moim synem. Nic pan nie rozumie”.

„Nie potrafią łapać przestępców, to węższą po domach porządnym ludzi”.

„A jak pan na mnie wrzeszczał, to wszystko było w porządku?”.

5. Odwołuje się do wyższych racji, tłumaczy stosowanie przemocy stanem wyższej konieczności, np. ofiara jest bita z powodów „wychowawczych”.

„Żeby głupoty jej do głowy nie przychodziły”.

„Ja tylko chcę, żeby nasze życie wyglądało spokojnie i normalnie, inaczej to ona się domem nie zajmie, rodzina się przez nią rozpada”.

„O co tyle hałasu, o to, że pilnuję, żeby w domu było jak trzeba, a że jej nigdy nie ma domu, to nikt go nie obchodzi. Świat stanął na głowie”.

Każda tego typu manipulacja powinna być przez ciebie skonfrontowana, w przeciwnym razie nie reagując – wzmacniasz przemoc.

Za: *Niebieskie karty*; H.D. Sasal. PARPA 1998,
Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych,
A. Siemaszko, PWN 1993,
Sposoby manipulacji sprawcy przemocy domowej wobec osób przeprowadzających interwencje.

Rozmowa z nieletnim świadkiem przemocy lub dzieckiem doświadczającym przemocy

PAMIĘTAJ, ŻE:

■ Dziecko odczuwa:

- wstyd,
- lęk o przyszłość własną i rodziny,
- miłość do sprawcy i cierpienie jednocześnie,
- brak wiary w możliwość zmiany swojej sytuacji,
- przymus chronienia sprawcy,
- lęk, że sprawca spełni swoje groźby, gdy ono zacznie ujawniać akty przemocy.

Organizacja rozmowy

- Wybierz miejsce neutralne, możliwie ciche i bezpieczne. Możesz przygotować materiały dodatkowe – papier, kredki, farbki, zabawki. Pomyśl, czy dom jest najlepszym miejscem do tego typu rozmowy, skorzystaj z ofert pomocy innych specjalistów, np. pedagoga szkolnego, świetlicy socjoterapeutycznej.
- Nie siadaj za biurkiem, postaraj się partnerować dziecku. Ograniczenia w przestrzeni zwiększają dystans. Pozwól dziecku zdecydować o wyborze miejsca, w którym chce usiąść.
- Zarezerwuj czas na rozmowę wyłącznie z dzieckiem.
- Zaplanuj cel rozmowy, a także jej przebieg; pamiętaj, że przebieg może nie pójść po twojej myśli – powinien być zależny i od zachowania, i od otwartości dziecka.
- Nigdy nie naciskaj.
- Celem waszej rozmowy jest zebranie informacji oraz udzielenie wsparcia.
- Po zakończeniu rozmowy powinieneś sporządzić notatkę służbową – dokładnie zapisuj treść rozmowy oraz określenia, którymi posługiwało się dziecko (precyzyjnie).

Przebieg rozmowy z dzieckiem

- Rozmowę zawsze dostosowuj do faz rozwoju i umiejętności dziecka oraz posiadanej przez nie wiedzy – specjalista powinien mieć podstawową wiedzę na temat przeciętnych umiejętności dziecka, którymi ono dysponuje w poszczególnych przedziałach wiekowych.
- Pamiętaj, że dzieci mogą się rozwijać nieharmonijnie w różnych sferach, np. być bardzo za-

awansowane w jednej sferze (np. posiadać duży zasób słów), ale być opóźnione w innej (np. być słabo rozwinięte manualnie).

- Używaj prostego języka, adekwatnego do poziomu rozwoju dziecka, buduj raczej zdania pojedyncze, unikaj podwójnych zaprzeczeń.
- Rozpocznij rozmowę od tematu neutralnego, ale ważnego dla dziecka, np. jego sukcesy, zainteresowania. Okaż, że jesteś zainteresowany nim jako osobą, a nie tylko zdobyciem informacji. Taka postawa pozwala zbudować dobrą relację z dzieckiem.
- Przejdź do pytań związanych z celem spotkania, zaczynając od pytań otwartych – „Czy mógłbyś mi opowiedzieć, co się stało?“, „Chciałbym lepiej zrozumieć, co się zdarzyło“.
- Wystrzegaj się zadawania pytań sugerujących – „Czy to było w domu, czy na podwórku? Czy tata dotykał twoich miejsc intymnych?“.
- Stosuj parafrazę – powtórz własnymi słowami to, co zrelacjonowało dziecko, aby upewnić i je, i siebie, że dobrze rozumiesz, co chciało powiedzieć – „O ile dobrze zrozumiałem, powiedziałeś, że ...“.
- Staraj się odzwierciedlać emocje dziecka – „widzę, że jest ci smutno“.
- Nie zaprzeczaj uczuciom, które dziecko okaże w trakcie rozmowy, nie bagatelizuj ich. Pozwól na płacz, okazanie złości, strachu, bólu, wstydu.
- Nie krytykuj, nie poprawiaj słownictwa, nie komentuj logiki i spójności wypowiedzi, nie oceniaj.
- Zapewnij dziecko, że:
  - nie ponosi winy za przemoc,
  - nie ponosi winy za to, że zwlekało z ujawnieniem prawdy o zdarzeniu,

- inne dzieci też mają podobne doświadczenia,
- dobrze zrobiło, że komukolwiek powiedziało,
- na pewno otrzyma pomoc,
- jest teraz bezpieczne.
- Koniecznie poinformuj dziecko, co będzie się działo potem, z kim będziesz rozmawiać, żeby mu pomóc – nie obiecuj mu dyskrecji.
- Pamiętaj, że twoim zadaniem nie jest rozstrzyganie, czy dziecko mówi prawdę – to zadanie sędziego. Nie kwestionuj tego, co mówi, nawet jeżeli wydaje ci się to niedorzeczne.
- Jeżeli zachodzi prawdopodobieństwo, że doświadczana przez dziecko, czynnie bądź biernie, przemoc zagraża jego zdrowiu lub życiu, niezwłocznie powiadom Policję lub prokuraturę.

Bądź uważny, gdyż:

Dzieci, które doznały przemocy bądź były świadkami krzywdzenia, mogą mieć problemy z kontaktem fizycznym („zły dotyk”) – unikaj bliskości fizycznej, chyba że dziecko samo dąży do przytulenia.

Pocieszenie, blokowanie przeżywania emocji („nie płacz”, „nie przejmuj się”, „bądź dzielny”) może zahamować proces zdrowienia.

Dzieci doświadczające przemocy często ujawniają swoje doświadczenia nie wprost, lecz za pośrednictwem objawów:

- prezentują zachowania/postawy nieadekwatne do wieku (zbyt dojrzałe lub zbyt infantylne),
- są opóźnione w rozwoju fizycznym i emocjonalnym,
- mają problemy ze snem, nocne koszmary, boją się zasnąć,
- prezentują objawy fobii, hysterii, obsesji i często hipochondrii,

- wykazują zaburzenie jedzenia (objadanie, niedojadanie, wymioty),
- moczą się bądź zanieczyszczają kałem,
- mają tendencje do samookaleczenia się – często kierują gniew i nienawiść przeciwko samym sobie (autoagresja),
- mają objawy psychosomatyczne – bóle w jamie brzusznej, przewlekłe zmęczenie.

Uraz psychiczny będący skutkiem przemocy, a powtarzający się w dzieciństwie, kształtuje i zniekształca osobowość – dziecko niebędące w stanie zadbać o swoje potrzeby ani się bronić jest zmuszone kompensować brak opieki i ochrony ze strony dorosłych za pomocą niedojrzałego systemu ochrony psychicznej – ponieważ nie może uciec ani wpływać na rzeczywistość, zmienia ją w swoim umyśle.

U dzieci wzrastających w atmosferze przemocy i głęboko zaburzonych relacji rozwija się chorobliwe przywiązanie do tych, którzy je zaniedbują bądź wykorzystują.

Dziecko poświęci wszystkie siły na znalezienie takiego wytłumaczenia swoich nieszczęść, które sprawców przemocy, zwłaszcza gdy są osobami najbliższymi, całkowicie rozgrzeszy i zwolni z wszelkiej odpowiedzialności.

Musi też stworzyć taki system wartości, który usprawiedliwi rzeczywiste wydarzenie – jedynym wyjściem dla niego jest wniosek, że przyczyną doświadczenia przemocy jest zło tkwiące w nim samym – o ile bardzo się postara, być może kiedyś odmieni swój los⁵.

⁵ *Przemoc. Uraz psychiczny i powrót do równowagi*, J. L. Herman, GWP 2000.

Bez względu na wiek, dzieci szukają winy we własnym zachowaniu.

Przyglądaj się relacji dziecka z osobami bliskimi i znaczącymi – rodzice/opiekunowie stosujący przemoc ujawniają mniej zachowań prospołecznych, rzadziej reagują na potrzeby dziecka, wykazują natomiast dużo zachowań kontrolujących.

Źródłem wiedzy diagnostycznej są postawy rodzicielskie – rodzice stosujący przemoc traktują wychowanie jako proste zadanie, nie uświadamiając sobie w pełni możliwości rozwojowych i potrzeb dziecka w danym wieku, mają często nierealistyczne, wygórowane oczekiwania wobec zdolności własnych dzieci, stosują dyscyplinę i różne metody karania.

Za: *Gdy podejrzewasz, że dziecko jest krzywdzone*, Fundacja Dzieci Niczyje 2008,
Rozpoznawanie i prewencja przemocy na nieletnich – Poradnik dla nauczycieli, Fundacja Familijny Poznań, 2006.

Justyna Piekarska

4. Z kim współpracować? Kompetencje i zadania wybranych instytucji

W poniższym rozdziale zostały przedstawione ustawowe kompetencje i zadania wybranych instytucji i służb społecznych, z którymi kurator sądowy współpracuje w przy prowadzeniu dozoru lub nadzoru w rodzinie z problemem przemocy oraz do których składa stosowne wnioski.

1. Prokuratura

Zgodnie z ustawą z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze (Dz.U. z 2008 r. Nr 7, poz. 39 – tekst jednolity) prokuraturę stanowią Prokurator Generalny oraz podlegli mu prokuratorzy powszechnych i wojskowych jednostek organizacyjnych prokuratury oraz prokuratorzy Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Prokurator Generalny jest naczelnym organem prokuratury. Funkcję Prokuratora Generalnego sprawuje Minister Sprawiedliwości.

Katalog przestępstw mieszczących się w pojęciu przemocy w rodzinie to:

- uszkodzenie ciała (art. 156, 157 k.k.) – ścigane częściowo na wniosek,
- groźba (art. 190 k.k.) – ścigana na wniosek,
- znęcanie się (art. 207 k.k.) – ścigane z urzędu,
- zmuszanie (art. 191 k.k.) – ścigane z urzędu,

- zmuszanie do obcowania płciowego lub innych czynności seksualnych (art. 197 k.k.) – ścigane na wniosek,
- molestowanie seksualne małoletnich (art. 200 k.k.) – ścigane z urzędu⁶.

Zgodnie z art. 304 k.p.k. każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub Policję. Instytucje państwowe i samorządowe, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, są obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym prokuratora lub Policję oraz przedsięwziąć niezbędne czynności do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego zarządzenia, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa. Zawiadomienie o przestępstwie, co do którego prowadzenie śledztwa przez prokuratora jest obowiązkowe, lub własne dane świadczące o popełnieniu takiego przestępstwa Policja przekazuje wraz z zebranymi materiałami niezwłocznie prokuratorowi. Następnie zgodnie z art. 305 k.p.k. organ powołany do prowadzenia postępowania przygotowawczego niezwłocznie po otrzymaniu zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa obowiązany jest wydać postanowienie o wszczęciu bądź o odmowie wszczęcia śledztwa. Postanowienie o wszczęciu śledztwa wydaje prokurator. Postanowienie o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu śledztwa wydaje prokurator albo Policja (postanowienie wydane przez Policję zatwierdza

⁶ Tomaszewska L., *Niezbędnik Prokuratora: Przemoc wobec kobiet w rodzinie*, str. 56.

prokurator). O wszczęciu, odmowie wszczęcia albo o umorzeniu śledztwa zawiadamia się osobę lub instytucję państwową, samorządową lub społeczną, która złożyła zawiadomienie o przestępstwie, oraz ujawnionego pokrzywdzonego, a o umorzeniu także podejrzanego – z pouczeniem o przysługujących im uprawnieniach.

Postępowanie przygotowawcze prowadzi lub nadzoruje prokurator, a w zakresie przewidzianym w ustawie prowadzi je Policja (art. 298 k.p.k.). Celem postępowania przygotowawczego jest:

- ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo,
- wykrycie i w razie potrzeby ujęcie sprawcy,
- zebranie danych stosownie do art. 213 i 214 (m.in. danych dotyczących tożsamości oskarżonego, jego wieku, stosunków rodzinnych i majątkowych, wykształcenia, zawodu, źródła dochodu, karalności, właściwościach i warunkach osobistych oraz dotychczasowego sposobu życia),
- wszechstronne wyjaśnienie okoliczności sprawy, w tym ustalenie osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody,
- zebranie, zabezpieczenie i utrwalenie dowodów dla sądu, tak aby rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło na pierwszej rozprawie głównej.

W postępowaniu przygotowawczym należy także dążyć do wyjaśnienia okoliczności, które sprzyjały popełnieniu czynu.

W sprawie o przestępstwo popełnione na szkodę małoletniego, we współdziałaniu z małoletnim lub w okolicznościach, które mogą świadczyć o demoralizacji małoletniego albo o gorszącym wpływie na niego, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym

prokurator, zawiadamiają sąd rodzinny w celu rozważenia środków przewidzianych w przepisach o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym (art. 23 k.p.k.).

Ważnym dokumentem w pracy prokuratora w sprawach dotyczących przemocy w rodzinie są Wytyczne Prokuratora Generalnego z dnia 9 kwietnia 2001 r. (PR I 9000/8/01) dotyczące postępowania wobec pokrzywdzonych.

Na uwagę zasługują również treści artykułów:

- 185a k.p.k. – „W sprawach o przestępstwa określone w rozdziałach XXV i XXVI Kodeksu karnego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, przesłuchuje się w charakterze świadka tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub zażąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego. Przesłuchanie przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa. Prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego mają prawo wziąć udział w przesłuchaniu”;
- 185b k.p.k. – „Świadka, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, można przesłuchać w warunkach określonych w art. 185a w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub o przestępstwa określone w rozdziale XXV Kodeksu karnego, jeżeli zeznania tego świadka mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy”.

2. Policja

Zgodnie z ustawą o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r. (tekst jedn. Dz.U. z 2007 r. Nr 43, poz. 277 ze zm.) Policja jest umundurowaną i uzbrojoną formacją służącą społeczeństwu i przeznaczoną do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Do podstawowych zadań Policji należą:

- ochrona życia i zdrowia ludzi oraz mienia przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra,
- ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, w tym zapewnienie spokoju w miejscach publicznych oraz w środkach publicznego transportu i komunikacji publicznej, w ruchu drogowym i na wodach przeznaczonych do powszechnego korzystania,
- inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi,
- wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców.

Zarządzenie Nr 162 Komendanta Głównego Policji z dnia 18 lutego 2008 r. w sprawie metod i form wykonywania przez Policję zadań w związku z przemocą w rodzinie w ramach procedury „Niebieskie Karty” określa:

- okoliczności i sposoby podejmowania przez policjantów czynności wobec przemocy w rodzinie;

- formy i metody wykonywania zadań podejmowanych wobec rodziny dotkniętej przemocą;
- dokumentację prowadzoną w związku z realizacją procedury „Niebieskie Karty”.

Procedura „Niebieskie Karty” to ogół czynności podejmowanych i realizowanych przez policjantów, zgodnie z przepisami ww. zarządzenia, w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie. Interwencja domowa to natychmiastowe podjęcie czynności policyjnych, będących realizacją ustawowych obowiązków i uprawnień Policji, w mieszkaniu, domu lub innym miejscu prywatnym, w związku z naruszeniem norm prawnych lub zasad współżycia społecznego bądź zagrożeniem ich naruszenia, w celu przywrócenia porządku, zapewnienia spokoju bądź ochrony bezpieczeństwa ludzi. Interwencja domowa wobec przemocy w rodzinie to interwencja domowa podejmowana w sytuacji uzasadnionego podejrzenia zaistnienia przemocy w rodzinie.

Policjant podejmuje czynności w ramach procedury „Niebieskie Karty” w przypadku przeprowadzenia interwencji domowej wobec przemocy w rodzinie. Podstawą interwencji jest:

- polecenie wydane przez dyżurnego jednostki organizacyjnej Policji;
- polecenie wydane przez inną upoważnioną osobę;
- inicjatywa własna wynikająca z dokonanych ustaleń.

Policjant podejmuje także czynności w ramach procedury „Niebieskie Karty”, jeżeli podczas wykonywania innych obowiązków służbowych, w tym podejmowania różnych interwencji, uzyskał informacje o istniejącej w rodzinie przemocy bądź ma

uzasadnione podejrzenie jej występowania i jednocześnie zachodzi konieczność udzielenia pomocy jej ofiarom.

Podczas przeprowadzania interwencji domowej wobec przemocy w rodzinie policjant ma obowiązek między innymi:

- udzielenia ofiarom przemocy niezbędnej pomocy, w tym udzielenia pierwszej pomocy, wezwania pogotowia ratunkowego lub zawiadomienia innych instytucji, które mogą udzielić pomocy;
- przeprowadzenia, jeżeli jest to możliwe, ze sprawcą przemocy rozmowy, w szczególności o odpowiedzialności karnej za znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobą najbliższą lub inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, oraz wezwania sprawcy do zachowania zgodnego z prawem i zasadami współżycia społecznego.

Policjant przeprowadzający interwencję każdorazowo sporządza „Notatkę urzędową o przemocy w rodzinie”, zwaną dalej „Kartą A”. W zależności od zaistniałych okoliczności policjant sporządza ją na miejscu interwencji lub bezpośrednio po jej zakończeniu w jednostce organizacyjnej Policji. Funkcjonariusz przekazuje ofiarom przemocy w rodzinie „Informacje dla ofiar przemocy w rodzinie”, zwaną „Kartą B”, informując jednocześnie o uruchomieniu procedury „Niebieskie Karty” i zasadach jej realizacji, w tym o możliwości przekazania przez Policję organom administracji rządowej i jednostkom samorządu terytorialnego bądź podmiotom, którym zleciły one

realizację zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, informacji o sytuacji rodziny i potrzebie udzielenia jej pomocy. Czynności wynikające z realizacji procedury „Niebieskie Karty” podejmowane po sporządzeniu „Karty A” wykonuje dzielnicowy, który po otrzymaniu „Karty A” obowiązany jest do podejmowania działań wobec rodziny dotkniętej przemocą w ramach procedury „Niebieskie Karty” i dokumentowania wykonanych czynności w celu dalszego monitorowania sytuacji w rodzinie, zapobiegania zagrożeniom oraz inicjowania innych działań pomocowych, w tym zwłaszcza do:

- bezpośredniego kontaktu z rodziną, wobec której rozpoczęto procedurę „Niebieskie Karty”, w celu rozpoznania sytuacji w rodzinie, potwierdzenia występowania przemocy w rodzinie oraz ustalenia rodzaju i charakteru potrzebnych działań pomocowych – niezwłocznie, nie później niż w terminie 7 dni od dnia otrzymania „Karty A”;
- przekazania ofiarom przemocy „Karty B”, jeśli wcześniej nie było takiej możliwości, poinformowania o zasadach podjęcia działań prawnych, o organizacjach i instytucjach udzielających pomocy, a także o możliwościach przekazania przez Policję organom administracji rządowej i jednostkom samorządu terytorialnego bądź podmiotom, którym zleciły one realizację zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, informacji o sytuacji rodziny i potrzebie udzielenia jej pomocy;
- systematycznych wizyt, co najmniej raz w miesiącu, sprawdzających stan bezpieczeństwa domowników i zachowanie sprawcy przemocy w rodzinie;

- podejmowania działań prewencyjnych wobec sprawców przemocy w rodzinie, w tym prowadzenia rozmów profilaktycznych ze sprawcą oraz informowania go o możliwościach podjęcia leczenia lub terapii i udziału w programach korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy;
- umożliwienia ofiarom przemocy zapoznanie się, na ich żądanie, z treścią „Karty A”, dokumentującej rozpoczęcie procedury „Niebieskie Karty” wobec ich rodziny;
- przekazywania pisemnych informacji dotyczących rodzin, w których zachodzi przemoc, organom administracji rządowej i jednostkom samorządu terytorialnego bądź podmiotom, którym zleciły one realizację zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, zgodnie z procedurą ustawową;
- podejmowania współpracy z przedstawicielami organów administracji rządowej i samorządowej, organizacji pozarządowych oraz kościołów i związków wyznaniowych na rzecz rodzin dotkniętych przemocą;
- udziału w tworzeniu i funkcjonowaniu lokalnych zespołów pomocy ofiarom przemocy w rodzinie w ramach współpracy z powołanymi do tego instytucjami i organizacjami.

Dokumentację z realizacji czynności w ramach procedury „Niebieskie Karty” dzielnicowy gromadzi w teczce o nazwie „Przemoc w rodzinie”. Dzielnicowy może zakończyć prowadzenie procedury „Niebieskie Karty” wobec rodziny, gdy z posiadanej dokumentacji i uzyskanych informacji wynika, że w rodzinie tej nie występuje już zjawisko przemocy.

Kurator sądowy na podstawie art. 9 pkt 5 ustawy o kuratorach sądowych z dnia 27 lipca 2001 r. (Dz.U. Nr 98, poz. 1071), wykonując swoje obowiązki służbowe, ma prawo żądania m.in. od Policji pomocy w wykonywaniu czynności służbowych. Udzielenie pomocy kuratorowi przez Policję wyszczególnione jest również w art. 598¹⁰ k.p.c., który określa, że na żądanie kuratora sądowego Policja jest zobowiązana do udzielenia mu pomocy przy czynnościach związanych z przymusowym odebraniem osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką. Policja działa w takich sytuacjach na podstawie art. 14 ust. 2 ustawy o Policji („Policja wykonuje również czynności na polecenie sądu, prokuratora, organów administracji państwowej i samorządu terytorialnego w zakresie, w jakim obowiązek ten został określony w odrębnych ustawach”). Oznacza to, że kurator może skorzystać z pomocy Policji we wszystkich sytuacjach, w których ta pomoc może okazać się potrzebna. Pomoc Policji powinna być realizowana przez wyznaczonego do tego funkcjonariusza i polegać na zapewnieniu:

- porządku w miejscu przeprowadzania czynności,
- osobistego bezpieczeństwa kuratorowi i odbieranej osobie,
- a także udzieleniu – na żądanie kuratora – innej niezbędnej pomocy (np. usunięcie przez Policję osób przeszkadzających w wykonywaniu orzeczenia w miejscu pobytu osoby odbieranej (art. 598¹¹ § 3 k.p.c.)⁷.

⁷ Jedynak T., Stasiak K. red.: *Zarys metodyki kuratora sądowego*, Wydawnictwo prawnicze LexisNexis, Warszawa 2008, s. 433.

3. Sąd Rodzinny

Zgodnie z art. 12 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2001 r. Nr 98, poz. 1070) wydział rodzinny i nieletnich (sąd rodzinny) jest wydziałem sądu rejonowego do spraw:

- z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego,
- dotyczących demoralizacji i czynów karalnych nieletnich,
- dotyczących leczenia osób uzależnionych od alkoholu oraz od środków odurzających i psychotropowych,
- należących do sądu opiekuńczego na podstawie odrębnych ustaw (m.in. ustawy o ochronie zdrowia psychicznego).

Sąd opiekuńczy może wszcząć postępowanie z urzędu. Zgodnie z art. 572 k.p.c. każdy, komu znane jest zdarzenie uzasadniające wszczęcie postępowania z urzędu, obowiązany jest zawiadomić o nim sąd opiekuńczy. Obowiązek ten ciąży przede wszystkim na urzędach stanu cywilnego, sądach, prokuratorach, notariuszach, komornikach, organach samorządu i administracji rządowej, organach Policji, placówkach oświatowych, opiekunach społecznych oraz organizacjach i zakładach zajmujących się opieką nad dziećmi lub osobami psychicznie chorymi.

Podstawowym aktem prawnym mającym zastosowanie w sprawach rozpatrywanych przez sąd rodzinny jest Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 r. (k.r.o.), który został znowelizowany ustawą z dnia 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw

(Dz.U. z 2008 r. Nr 220, poz. 1431). Zakresem nowelizacji zostały objęte przepisy odnoszące się do pochodzenia dziecka, władzy rodzicielskiej, kontaktów rodziców i dzieci, stosunków alimentacyjnych między rodzicami i dziećmi, zastępczej pieczy nad dzieckiem. Ustawa zawiera również zmiany kodeksu cywilnego oraz kodeksu postępowania cywilnego. Ustawa weszła w życie z dniem 13 czerwca 2009 r.

Zgodnie z art. 113² Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, jeżeli wymaga tego dobro dziecka, sąd ograniczy utrzymywanie kontaktów rodziców z dzieckiem. Sąd opiekuńczy może w szczególności:

- 1) zakazać spotkania się z dzieckiem,
- 2) zakazać zabierania dziecka poza miejsce jego stałego pobytu,
- 3) zezwolić na spotkanie się z dzieckiem tylko w obecności drugiego z rodziców albo opiekuna, kuratora sądowego lub innej osoby wskazanej przez sąd,
- 4) ograniczyć kontakty do określonych sposobów porozumiewania się na odległość,
- 5) zakazać porozumiewania się na odległość.

Jeżeli utrzymywanie kontaktów rodziców z dzieckiem poważnie zagraża dobru dziecka lub je narusza, sąd zakaze ich utrzymywania (art. 113³ k.r.o.). Sąd opiekuńczy, orzekając w sprawie kontaktów z dzieckiem, może zobowiązać rodziców do określonego postępowania, w szczególności skierować ich do placówek lub specjalistów zajmujących się terapią rodzinną, poradnictwem lub świadczących rodzinie inną stosowną pomoc, z jednoczesnym wskazaniem sposobu kontroli wykonania wydanych zarządzeń (art. 113⁴ k.r.o.).

Władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom. Jeżeli wymaga tego dobro dziecka, sąd w wy-

roku ustalającym pochodzenie dziecka może orzec o zawieszeniu, ograniczeniu lub pozbawieniu władzy rodzicielskiej jednego lub obojga rodziców (art. 93 k.r.o.).

Sąd opiekuńczy i inne organy władzy publicznej są obowiązane udzielać pomocy rodzicom, jeżeli jest ona potrzebna do należytego wykonywania władzy rodzicielskiej. W szczególności każde z rodziców może zwrócić się do sądu opiekuńczego o odebranie dziecka od osoby nieuprawnionej, a także zwrócić się do sądu opiekuńczego lub innego właściwego organu władzy publicznej o zapewnienie dziecku pieczy zastępczej. W wypadkach wyżej opisanych sąd opiekuńczy lub inne organy władzy publicznej zawiadamiają jednostkę organizacyjną pomocy społecznej o potrzebie udzielenia rodzinie dziecka odpowiedniej pomocy. Jednostka organizacyjna pomocy społecznej jest obowiązana informować sąd o rodzajach udzielanej pomocy i jej rezultatach (art. 100 k.r.o.).

Jeżeli dobro dziecka jest zagrożone, sąd opiekuńczy wyda odpowiednie zarządzenia (art. 109 k.r.o.), a w szczególności może między innymi:

- zobowiązać rodziców oraz małoletniego do określonego postępowania lub skierować rodziców do placówek albo specjalistów zajmujących się terapią rodzinną, poradnictwem lub świadczących rodzinie inną stosowną pomoc, z jednoczesnym wskazaniem sposobu kontroli wykonania wydanych zarządzeń,
- poddać wykonywanie władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego,
- skierować małoletniego do organizacji lub instytucji powołanej do przygotowania zawodowego

albo do innej placówki sprawującej częściową pieczę nad dziećmi,

- zarządzić umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej.

Jeżeli władza rodzicielska nie może być wykonywana z powodu trwałej przeszkody albo jeżeli rodzice nadużywają władzy rodzicielskiej lub w sposób rażąco zaniedbują swe obowiązki względem dziecka, sąd opiekuńczy pozbawi rodziców władzy rodzicielskiej. Pozbawienie władzy rodzicielskiej może być orzeczone także w stosunku do jednego z rodziców. Sąd może pozbawić rodziców władzy rodzicielskiej, jeżeli mimo udzielonej pomocy nie ustały przyczyny zastosowania umieszczenia małoletniego w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej, a w szczególności gdy rodzice trwale nie interesują się dzieckiem. W razie ustania przyczyny, która była podstawą pozbawienia władzy rodzicielskiej, sąd opiekuńczy może władzę rodzicielską przywrócić (art. 111 k.r.o.).

Pozbawienie władzy rodzicielskiej lub jej zawieszenie może być orzeczone także w wyroku orzekającym rozwód, separację albo unieważnienie małżeństwa (art. 112 k.r.o.).

Druga kategoria spraw, którą zajmuje się sąd rodzinny, to sprawy dotyczące demoralizacji i czynów karalnych nieletnich. Głównym aktem prawnym regulującym postępowanie w tych sprawach jest ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (upn). Przepisy ustawy stosuje się w zakresie:

- zapobiegania i zwalczania demoralizacji – w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18,

- postępowania w sprawach o czyny karalne – w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17,
- wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych – w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.

Przewidziane w ustawie działania będą miały zastosowanie m.in. w stosunku do nieletnich sprawców przemocy.

Każdy, kto stwierdzi istnienie okoliczności świadczących o demoralizacji nieletniego, w szczególności naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych, ma społeczny obowiązek odpowiedniego przeciwdziałania temu, a przede wszystkim zawiadomienia o tym rodziców lub opiekuna nieletniego, szkoły, sądu rodzinnego, Policji lub innego właściwego organu. Każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu czynu karalnego przez nieletniego, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym sąd rodzinny lub Policję. Instytucje państwowe i organizacje społeczne, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przez nieletniego czynu karalnego ściganego z urzędu, są obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym sąd rodzinny lub Policję oraz przedsięwziąć czynności niecierpiące zwłoki, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów popełnienia czynu (art. 4. upn).

Sąd rodzinny może zastosować wobec nieletnich następujące środki zapobiegania i zwalczania demoralizacji i przestępczości:

- udzielić upomnienia,
- zobowiązać do określonego postępowania, a zwłaszcza do naprawienia wyrządzonej szkody, do wykonania określonych prac lub świadczeń na rzecz pokrzywdzonego lub społeczności lokalnej, do przeproszenia pokrzywdzonego, do podjęcia nauki lub pracy, do uczestniczenia w odpowiednich zajęciach o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, do powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach albo do zaniechania używania alkoholu lub innego środka w celu wprowadzania się w stan odurzenia,
- ustanowić nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekuna,
- ustanowić nadzór organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej, zakładu pracy albo osoby godnej zaufania – udzielających poręczenia za nieletniego,
- zastosować nadzór kuratora,
- skierować do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej lub instytucji zajmujących się pracą z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, po uprzednim porozumieniu się z tą organizacją lub instytucją,
- orzec zakaz prowadzenia pojazdów,
- orzec przepadek rzeczy uzyskanych w związku z popełnieniem czynu karalnego,
- orzec umieszczenie w rodzinie zastępczej, w odpowiedniej placówce opiekuńczo-wychowawczej albo ośrodka szkolno-wychowawczym,

- orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym,
- zastosować inne środki zastrzeżone w niniejszej ustawie do właściwości sądu rodzinnego, jak również zastosować środki przewidziane w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym (art. 6 upn).
Poza tym sąd rodzinny może:
- zobowiązać rodziców lub opiekuna do poprawy warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego, a także do ścisłej współpracy ze szkołą, do której nieletni uczęszcza, poradnią psychologiczno-pedagogiczną lub inną poradnią specjalistyczną, zakładem pracy, w którym jest zatrudniony, oraz lekarzem lub zakładem leczniczym,
- zobowiązać rodziców lub opiekuna do naprawienia w całości lub w części szkody wyrządzonej przez nieletniego.
- zwrócić się do właściwych instytucji państwowych lub społecznych oraz jednostek samorządowych o udzielenie niezbędnej pomocy w poprawie warunków wychowawczych, bytowych lub zdrowotnych nieletniego (art. 7 upn).

Sąd rodzinny może skierować niepełnoletnią osobę uzależnioną na przymusowe leczenie i rehabilitację na podstawie art. 30 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. Nr 179, poz. 1485).

W sprawach dotyczących leczenia osób uzależnionych od alkoholu sąd wszczyna postępowanie na wniosek gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych lub prokuratora. Zgodnie z art. 26 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi zobowiązać można do poddania

się leczeniu w stacjonarnym lub niestacjonarnym zakładzie lecznictwa odwykowego osoby uzależnione od alkoholu, które w związku z nadużywaniem alkoholu:

- powodują rozkład życia rodzinnego,
- demoralizują małoletnich,
- uchylają się od pracy albo
- systematycznie zakłócają spokój lub porządek publiczny.

W pozostałych przypadkach poddanie się leczeniu odwykowemu jest dobrowolne. Orzekając o obowiązku poddania się leczeniu, sąd może ustanowić na czas trwania tego obowiązku nadzór kuratora. Zasady i tryb wykonywania nadzoru nad osobami, w stosunku do których orzeczony został obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu, określa rozporządzenie Ministrów Sprawiedliwości oraz Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 7 maja 1983 r. (Dz.U. Nr 25, poz. 110).

4. Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych

Zgodnie z ustawą o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (tekst jednolity: Dz.U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473) organy administracji rządowej i jednostek samorządu terytorialnego są obowiązane do podejmowania działań zmierzających do przeciwdziałania powstawaniu i usuwaniu następstw nadużywania alkoholu, a także wspierania działalności w tym zakresie organizacji społecznych i zakładów pracy.

Zadania w zakresie przeciwdziałania alkoholizmowi wykonuje się przez odpowiednie kształtowanie polityki społecznej, w szczególności:

- zapobieganie negatywnym następstwom nadużywania alkoholu i ich usuwanie;
- przeciwdziałanie przemocy w rodzinie.

Profilaktyka i rozwiązywanie problemów alkoholowych jest celem działania Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, zwanej dalej „Agencją”. Do zadań Agencji należy w szczególności:

- udzielanie merytorycznej pomocy samorządom, instytucjom, stowarzyszeniom i osobom fizycznym, realizującym zadania związane z profi-

laktyką i rozwiązywaniem problemów alkoholowych, oraz zlecenie i finansowanie realizacji tych zadań;

- współpraca z organami samorządu województw i pełnomocnikami, o których mowa w art. 4 ust. 3;
- podejmowanie interwencji w związku z naruszeniem przepisów określonych w art. 13¹ i 15 ustawy oraz występowanie przed sądem w charakterze oskarżyciela publicznego.

Prowadzenie działań związanych z profilaktyką i rozwiązywaniem problemów alkoholowych oraz integracji społecznej osób uzależnionych od alkoholu należy do zadań własnych gmin. W szczególności zadania te obejmują:

- udzielanie rodzinom, w których występują problemy alkoholowe, pomocy psychospołecznej i prawnej, zwłaszcza ochrony przed przemocą w rodzinie;
- prowadzenie profilaktycznej działalności informacyjnej i edukacyjnej w zakresie rozwiązywania problemów alkoholowych i przeciwdziałania narkomanii, w szczególności dla dzieci i młodzieży, w tym prowadzenie pozalekcyjnych zajęć sportowych, a także działań na rzecz dożywiania dzieci uczestniczących w pozalekcyjnych programach opiekuńczo-wychowawczych i socjoterapeutycznych;
- wspomaganie działalności instytucji, stowarzyszeń i osób fizycznych, służącej rozwiązywaniu problemów alkoholowych.

Zadania te są realizowane w gminnym programie profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych. Wójtowie (burmistrzowie, prezydenci miast)

powołują gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych, przede wszystkim inicjujące działania w zakresie wyznaczonym przez zadania gminy oraz podejmujące czynności zmierzające do orzeczenia o zastosowaniu wobec osoby uzależnionej od alkoholu obowiązku poddania się leczeniu w zakładzie leczenia odwykowego.

Leczenie odwykowe osób uzależnionych od alkoholu prowadzą stacjonarne i niestacjonarne zakłady leczenia odwykowego oraz inne zakłady opieki zdrowotnej. Poddanie się leczeniu odwykowemu jest dobrowolne. Wyjątki od tej zasady określa ustawa w art. 26, zgodnie z którym osoby, które w związku z nadużywaniem alkoholu powodują rozkład życia rodzinnego, demoralizację małoletnich, uchylają się od pracy albo systematycznie zakłócają spokój lub porządek publiczny, jeżeli uzależnione są od alkoholu, zobowiązać można do poddania się leczeniu. O zastosowaniu obowiązku poddania się leczeniu w zakładzie leczenia odwykowego orzeka sąd rejonowy właściwy według miejsca zamieszkania lub pobytu osoby, której postępowanie dotyczy, w postępowaniu nieprocesowym.

Sprawę o zastosowanie leczenia odwykowego wobec osoby nadużywającej alkohol do gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych może zgłosić każdy komu znane są ww. okoliczności. Z reguły GKRPA mają gotowe druki zgłoszeniowe, które należy wypełnić w celu rozpoczęcia procedury.

5. Ośrodki Pomocy Społecznej

Podstawowym aktem prawnym regulującym zadania w zakresie pomocy społecznej, rodzaje świadczeń z pomocy społecznej, zasady i tryb ich udzielania oraz organizację pomocy społecznej jest ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. (Dz.U. Nr 64, poz. 593 z późn.zm., dalej zwana u.p.s.). Zgodnie z tą ustawą pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. Pomoc społeczną organizują organy administracji rządowej i samorządowej, współpracując w tym zakresie, na zasadzie partnerstwa, z organizacjami społecznymi i pozarządowymi, Kościołem Katolickim, innymi kościołami, związkami wyznaniowymi oraz osobami fizycznymi i prawnymi. Pomoc społeczna wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka.

Zadania pomocy społecznej w gminach wykonują jednostki organizacyjne – ośrodki pomocy społecznej. Zadania pomocy społecznej w powiatach wykonują jednostki organizacyjne – powiatowe centra pomocy rodzinie. Zadania powiatowych centrów pomocy rodzinie w miastach na prawach powiatu

realizują miejskie ośrodki pomocy społecznej, które mogą być nazwane „miejskimi ośrodkami pomocy rodzinie”. Zadania pomocy społecznej w województwach samorządowych wykonują jednostki organizacyjne – regionalne ośrodki polityki społecznej.

Do zadań pracownika socjalnego należy w szczególności (art. 119 u.p.s.):

- udzielanie informacji, wskazówek i pomocy w zakresie rozwiązywania spraw życiowych osobom, które dzięki tej pomocy będą zdolne samodzielnie rozwiązywać problemy będące przyczyną trudnej sytuacji życiowej; skuteczne posługiwanie się przepisami prawa w realizacji tych zadań;
- pomoc w uzyskaniu dla osób będących w trudnej sytuacji życiowej poradnictwa dotyczącego możliwości rozwiązywania problemów i udzielania pomocy przez właściwe instytucje państwowe, samorządowe i organizacje pozarządowe oraz wspieranie w uzyskiwaniu pomocy;
- współpraca i współdziałanie z innymi specjalistami w celu przeciwdziałania i ograniczania patologii i skutków negatywnych zjawisk społecznych, łagodzenie skutków ubóstwa;
- inicjowanie nowych form pomocy osobom i rodzinom mającym trudną sytuację życiową oraz inspirowanie powołania instytucji świadczących usługi służące poprawie sytuacji takich osób i rodzin.

Pracownik socjalny korzysta z prawa pierwszeństwa przy wykonywaniu swoich zadań w urzędach, instytucjach i innych placówkach. Organy są obowiązane do udzielania mu pomocy w zakresie wykonywania tych czynności.

W przypadku stwierdzenia przemocy w rodzinie pracownik socjalny wypełnia formularz „Pomoc Społeczna – Niebieska Karta” stanowiący załącznik do rodzinnego wywiadu środowiskowego.

Pomocy społecznej udziela się osobom i rodzinom między innymi z powodu:

- przemocy w rodzinie;
- bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, zwłaszcza w rodzinach niepełnych lub wielodzietnych;
- trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego;
- alkoholizmu lub narkomanii;
- zdarzenia losowego i sytuacji kryzysowej.

Pomoc społeczna polega, między innymi, w szczególności na:

- przyznawaniu i wypłacaniu przewidzianych ustawą świadczeń;
- pracy socjalnej;
- realizacji zadań wynikających z rozeznaczonych potrzeb społecznych.

Świadczeniami z pomocy społecznej są:

1) świadczenia pieniężne:

- zasiłek stały,
- zasiłek okresowy,
- zasiłek celowy i specjalny zasiłek celowy itp.,

2) świadczenia niepieniężne:

- praca socjalna (świadczona na rzecz poprawy funkcjonowania osób i rodzin w ich środowisku społecznym, prowadzona z osobami i rodzinami w celu rozwinięcia lub wzmocnienia ich aktywności i samodzielności życiowej oraz ze społeczno-

ścią lokalną w celu zapewnienia współpracy i koordynacji działań instytucji i organizacji istotnych dla zaspokajania potrzeb członków społeczności; praca socjalna świadczona jest osobom i rodzinom bez względu na posiadany dochód),

- poradnictwo specjalistyczne (szczególnie prawne, psychologiczne i rodzinne, świadczone osobom i rodzinom, które mają trudności lub wykazują potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu swoich problemów życiowych, bez względu na posiadany dochód),
- interwencja kryzysowa (zespół działań podejmowanych na rzecz osób i rodzin, w tym dotkniętych przemocą, w celu zapobiegania lub pogłębiania się występujących dysfunkcji, obejmuje się nimi osoby i rodziny bez względu na posiadany dochód; w ramach interwencji kryzysowej udziela się w szczególności poradnictwa specjalistycznego oraz schronienia dostępnego przez całą dobę). Matki z małoletnimi dziećmi oraz kobiety w ciąży dotknięte przemocą lub znajdujące się w innej sytuacji kryzysowej mogą w ramach interwencji kryzysowej znaleźć schronienie i wsparcie w domach dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży. Do tych domów mogą być również przyjmowani ojcowie z małoletnimi dziećmi albo inne osoby sprawujące opiekę prawną nad dziećmi. Zasady funkcjonowania tych placówek szczegółowo reguluje rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 8 marca 2005 r. (Dz.U. z 2005 r. Nr 43, poz. 418)⁸,
- schronienie,

⁸ Różyńska J., *Niezbędnik Pracownika Socjalnego: Przemoc wobec kobiet w rodzinie*, Warszawa 2007, str. 67.

- posiłek,
- niezbędne ubranie,
- usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania, w ośrodkach wsparcia oraz w rodzinnych domach pomocy,
- specjalistyczne usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania oraz w ośrodkach wsparcia,
- mieszkanie chronione,
- pobyt i usługi w domu pomocy społecznej,
- opieka i wychowanie w rodzinie zastępczej i w placówce opiekuńczo-wychowawczej,
- pomoc w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych, w tym w mieszkaniu chronionym, pomoc w uzyskaniu zatrudnienia, pomoc na zagospodarowanie – w formie rzeczowej dla osób usamodzielnianych,
- szkolenia, poradnictwo rodzinne i terapia rodzinna prowadzone przez ośrodki adopcyjno-opiekuńcze.

Świadczenia z pomocy społecznej są udzielane na wniosek osoby zainteresowanej, jej przedstawiciela ustawowego albo innej osoby, za zgodą osoby zainteresowanej lub jej przedstawiciela ustawowego. Pomoc społeczna może być udzielana z urzędu.

Rodziny mającej trudności w wypełnianiu swoich zadań oraz dziecku z tej rodziny udziela się pomocy, w szczególności w formie:

- poradnictwa rodzinnego;
- terapii rodzinnej rozumianej jako działania psychologiczne, pedagogiczne i socjologiczne, mające na celu przywrócenie rodzinie zdolności do wypełniania jej zadań;
- pracy socjalnej;
- zapewnienia dzieciom opieki i wychowania poza rodziną.

Rodzina otrzymuje pomoc w szczególności przez działania:

- specjalisty przygotowanego do pracy z rodziną lub w środowisku lokalnym;
- placówek opiekuńczo-wychowawczych wsparcia dziennego;
- innych podmiotów, których działanie daje potrzebne wsparcie dziecku i rodzinie.

W celu wsparcia funkcji opiekuńczych rodziny dziecko może zostać objęte opieką i wychowaniem w następujących placówkach opiekuńczo-wychowawczych wsparcia dziennego:

- opiekuńczej, prowadzonej w formie kół zainteresowań, świetlic, klubów, ognisk wychowawczych, które pomagają dzieciom w pokonywaniu trudności szkolnych i organizowaniu czasu wolnego;
- specjalistycznej, w której jest realizowany program psychokorekcyjny lub psychoprofilaktyczny, w tym terapia pedagogiczna, psychologiczna, rehabilitacja, resocjalizacja.

Pobyt w placówce opiekuńczo-wychowawczej wsparcia dziennego jest dobrowolny i nieodpłatny.

W przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowej, gdy stwierdza się np. fakt pozostawienia dziecka bez opieki, zagrożenie jego życia lub zdrowia, wszyscy (a zwłaszcza osoby profesjonalnie zajmujące się pomocą rodzinie i dziecku oraz opieką i wychowaniem) są zobowiązani do udzielenia dziecku stosownej pomocy: powinni oddać je najbliższemu krewnym, ewentualnie doprowadzić do odpowiedniej instytucji opieki zastępczej⁹.

⁹Jedynak T., Stasiak K. red.: *Zarys metodyki kuratora sądowego*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2008, s. 435.

6. Szkoła

120

Zgodnie z ustawą z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. Nr 256 z 2004 r., poz. 2572 z późn.zm.) system oświaty zapewnia między innymi:

- wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny;
- opiekę uczniom pozostającym w trudnej sytuacji materialnej i życiowej.

Publiczne przedszkola, szkoły organizują i udzielają uczniom, ich rodzicom oraz nauczycielom pomocy psychologiczno-pedagogicznej na zasadach określonych w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 stycznia 2003 r. (Dz.U. Nr 11 z 2003 r., poz. 114). Zgodnie z tym rozporządzeniem pomoc psychologiczno-pedagogiczna polega między innymi na:

- 1) diagnozowaniu środowiska ucznia;
- 2) rozpoznawaniu przyczyn trudności w nauce i niepowodzeń szkolnych;
- 3) wspieraniu rodziców i nauczycieli w rozwiązywaniu problemów wychowawczych;
- 4) podejmowaniu działań mediacyjnych i interwencyjnych w sytuacjach kryzysowych.

Powyżej wymienione zadania są realizowane we współpracy z:

- 1) rodzicami;
- 2) nauczycielami i innymi pracownikami przedszkola, szkoły lub placówki;
- 3) poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi;

- 4) innymi przedszkolami, szkołami i placówkami;
- 5) podmiotami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w szkole jest organizowana w szczególności w formie:

- 1) zajęć psychoedukacyjnych dla uczniów i rodziców (organizuje się je w celu wspomagania wychowawczej funkcji rodziny, zapobiegania zachowaniom dysfunkcyjnym uczniów oraz wspierania ich rozwoju);
- 2) porad dla uczniów;
- 3) porad, konsultacji i warsztatów dla rodziców i nauczycieli (warsztaty dla rodziców i nauczycieli organizuje się w celu doskonalenia umiejętności z zakresu komunikacji społecznej oraz umiejętności wychowawczych).

Pomoc psychologiczno-pedagogiczną organizuje dyrektor przedszkola, szkoły lub placówki.

W przedszkolu, szkole i placówce mogą być zatrudnieni pedagog, psycholog i logopeda. W szkole i placówce może być zatrudniony również doradca zawodowy.

Do zadań pedagoga należy w szczególności:

- 1) rozpoznawanie indywidualnych potrzeb uczniów oraz analizowanie przyczyn niepowodzeń szkolnych;
- 2) określanie form i sposobów udzielania uczniom, w tym uczniom z wybitnymi uzdolnieniami, pomocy psychologiczno-pedagogicznej, odpowiednio do rozpoznanych potrzeb;
- 3) organizowanie i prowadzenie różnych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów, rodziców i nauczycieli;

121

4) podejmowanie działań wychowawczych i profilaktycznych wynikających z programu wychowawczego szkoły i programu profilaktyki, o których mowa w odrębnych przepisach, w stosunku do uczniów, z udziałem rodziców i nauczycieli;

5) wspieranie działań wychowawczych i opiekuńczych nauczycieli, wynikających z programu wychowawczego szkoły i programu profilaktyki, o których mowa w odrębnych przepisach;

6) planowanie i koordynowanie zadań realizowanych przez szkołę na rzecz uczniów, rodziców i nauczycieli w zakresie wyboru przez uczniów kierunku kształcenia i zawodu, w przypadku gdy w szkole nie jest zatrudniony doradca zawodowy;

7) działanie na rzecz zorganizowania opieki i pomocy materialnej uczniom znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej.

Do zadań psychologa należy w szczególności:

1) prowadzenie badań i działań diagnostycznych dotyczących uczniów, w tym diagnozowanie potencjalnych możliwości oraz wspieranie mocnych stron ucznia;

2) diagnozowanie sytuacji wychowawczych w celu wspierania rozwoju ucznia, określenia odpowiednich form pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w tym działań profilaktycznych, mediacyjnych i interwencyjnych wobec uczniów, rodziców i nauczycieli;

3) organizowanie i prowadzenie różnych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów, rodziców i nauczycieli;

4) zapewnienie uczniom doradztwa w zakresie wyboru kierunku kształcenia i zawodu;

5) minimalizowanie skutków zaburzeń rozwojowych, zapobieganie zaburzeniom zachowania oraz inicjowanie różnych form pomocy wychowawczej w środowisku szkolnym i pozaszkolnym ucznia;

6) wspieranie wychowawców klas oraz zespołów wychowawczych i innych zespołów problemowo-zadaniowych w działaniach wynikających z programu wychowawczego szkoły i programu profilaktyki, o których mowa w odrębnych przepisach.

7. Poradnia psychologiczno- -pedagogiczna

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 11 grudnia 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz.U. Nr 5 z 17 stycznia 2003 r., poz. 46) publiczne poradnie psychologiczno-pedagogiczne, w tym publiczne poradnie specjalistyczne, zwane dalej „poradniami”, udzielają dzieciom i młodzieży pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w tym pomocy logopedycznej, pomocy w wyborze kierunku kształcenia i zawodu, a także udzielają rodzicom i nauczycielom

pomocy psychologiczno-pedagogicznej związanej z wychowywaniem i kształceniem dzieci i młodzieży.

Do zadań poradni należy w szczególności:

- wspomaganie wszechstronnego rozwoju dzieci i młodzieży, efektywności uczenia się, nabywania i rozwijania umiejętności negocjacyjnego rozwiązywania konfliktów i problemów oraz innych umiejętności z zakresu komunikacji społecznej;
- profilaktyka uzależnień i innych problemów dzieci i młodzieży, udzielanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej dzieciom i młodzieży z grup ryzyka;
- terapia zaburzeń rozwojowych i zachowań dysfunkcyjnych;
- pomoc uczniom w dokonywaniu wyboru kierunku kształcenia, zawodu i planowaniu kariery zawodowej;
- prowadzenie edukacji prozdrowotnej wśród uczniów, rodziców i nauczycieli;
- pomoc rodzicom i nauczycielom w diagnozowaniu i rozwijaniu potencjalnych możliwości oraz mocnych stron uczniów;
- wspomaganie wychowawczej i edukacyjnej funkcji rodziny oraz szkoły.

Poradnia realizuje zadania w szczególności przez:

- diagnozę;
- konsultację;
- terapię;
- psychoedukację;
- rehabilitację;
- doradztwo;
- mediację;
- interwencje w środowisku ucznia;

- działalność profilaktyczną;
- działalność informacyjną.

Pracownicy poradni realizują zadania poradni również poza poradnią, w środowisku dzieci i młodzieży, w tym w środowisku rodzinnym.

Pomoc dzieciom i młodzieży może być udzielana w poradniach także przez wolontariuszy.

8. Organizacje Pozarządowe

Wśród instytucji, z którymi kurator powinien współpracować w ramach przeciwdziałania przemocy, nie sposób nie wspomnieć o wielu organizacjach pozarządowych, które statutowo zajmują się tym zagadnieniem.

Wśród wiodących podmiotów zajmujących się przemocą należą m.in.:

- Komitet Ochrony Praw Dziecka – organizacja o charakterze służby społecznej, chroniąca dziecko przed krzywdą i naruszaniem jego podstawowych praw i interesów. Głównym celem KOPD jest pomoc krzywdzonemu dziecku i jego rodzinie. Oferta KOPD adresowana jest do rodzin i w szerokim zakresie do dzieci – ofiar przemocy emocjonalnej, fizycznej i seksualnej oraz zaniedbań i niewłaściwej opieki¹⁰. Na uwagę zasługuje fakt, że KOPD posiada 27 oddziałów terenowych

¹⁰ www.kopd.pl

w całej Polsce, co znacznie ułatwia korzystanie z usług świadczonych przez tą organizację i stanowi realne wsparcie w pracy kuratora;

- Fundacja Dzieci Niczyje – organizacja o charakterze non-profit, zajmująca się szeroko rozumianą pomocą dzieciom krzywdzonym, ich rodzinom i opiekunom. Działalność Fundacji Dzieci Niczyje adresowana jest do dzieci maltretowanych fizycznie, psychicznie, wykorzystywanych seksualnie oraz zaniedbywanych, do ich rodziców i opiekunów, a także do osób spotykających się w pracy zawodowej z przypadkami krzywdzenia dzieci. Podstawowym celem działań Fundacji jest wypracowanie systemu pomocy dzieciom krzywdzonym, integrującego działania instytucji państwowych, samorządowych oraz pozarządowych, pracujących na rzecz dzieci na danym terenie. Działalność Fundacji realizowana jest głównie poprzez udzielanie doraźnej i długofalowej pomocy prawnej, psychologicznej i pedagogicznej ofiarom krzywdzenia i ich opiekunom oraz szeroką działalność szkoleniową i wydawniczą adresowaną do profesjonalistów. Fundacja prowadzi również badania i analizy, poszerzające wiedzę na temat problemu krzywdzenia¹¹;
- Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie – placówka Instytutu Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, realizująca zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie na zlecenie wielu instytucji państwowych i samorządowych oraz zagranicznych¹²;

¹¹ www.fdn.pl

¹² www.niebieskalinia.pl

- Centrum Praw Kobiet (www.cpk.org.pl) – fundacja, której celem są m.in. działania na rzecz przeciwdziałania wszelkim formom przemocy i dyskryminacji kobiet oraz wykluczeniu społecznemu; przeciwdziałania patologiom społecznym, w tym zwłaszcza przemocy w rodzinie, alkoholizmowi oraz ich skutkom, które bezpośrednio bądź pośrednio dotyczą kobiet; poszerzenia dostępu do informacji, poradnictwa i pomocy prawnej oraz psychologicznej, w szczególności dla kobiet ofiar przemocy i dyskryminacji¹³.
- Fundacja „Pomoc kobietom i dzieciom” – której celem jest niesienie pomocy administracyjnej, prawnej, finansowej i rzeczowej dzieciom i osobom samotnie je wychowującym, cierpiącym wskutek rozwodu, przemocy i głodu. Terenem działania Fundacji jest przede wszystkim wieś – najbardziej potrzebująca pomocy i pozostawiona poza strefą zainteresowania wielu organizacji charytatywnych działających w miastach¹⁴.

Większość fundacji, stowarzyszeń itp. ma charakter organizacji lokalnych, obejmujących swoim działaniem dane miasto, gminę, powiat czy województwo. Dlatego ważne jest, aby każdy kurator miał orientację, jakie instytucje pomocowe działają na jego terenie i gdzie można szukać wsparcia i pomocy dla podopiecznych oraz siebie.

¹³ www.przemoc.robbo.pl

¹⁴ www.przemoc.robbo.pl

Piotr Wojnowski, Adriana Gojke

128

9. Wzory pism

9.1. Wniosek o nałożenie na skazanego obowiązków

Poznań, 25 czerwca 2009
II Doz 796/07
III D 599/07

Sąd Rejonowy Poznań – Stare Miasto w Poznaniu
Wydział III Karny

WNIOSEK O NAŁOŻENIE NA SKAZANEGO OBOWIĄZKÓW

Na podst. 173 § 2 pkt 3 k.k.w. w związku z art. 74 § 2 k.k., art. 72 § 1 pkt 5, 6 i 7a k.k. wnoszę o zobowiązanie skazanego M.K. s. Zdzisława i Urszuli, ur. 9 sierpnia 1980 w Poznaniu, zam. ul. Studzienkowa 199/11, Poznań, któremu Sąd Rejonowy Poznań – Stare Miasto w Poznaniu wyrokiem z dnia 21 sierpnia 2007 w sprawie III K 147/07 wymierzył karę 2 (dwóch) lat pozbawienia wolności, warunkowo zawieszając jej wykonania na okres lat 4 (czterech) tytułem próby, za przestępstwo z art. 207 § 1 k.k. do:

- powstrzymywania się od nadużywania alkoholu,
- ukończenia w terminie roku od uprawomocnienia się postanowienia programu korekcyjno-edukacyjnego dla sprawców przemocy domowej,
- powstrzymywania się od zbliżania do pokrzywdzonej U.K. na odległość umożliwiającą nawiązanie bezpośredniego kontaktu werbalnego, wykonywania do niej telefonów oraz przesyłania wiadomości SMS i MMS.

UZASADNIENIE

Cytowanym wyżej wyrokiem Sąd, uznając M.K. za winnego popełnienia przestępstwa z art. 207 §1 k.k., wymierzył mu karę pozbawienia wolności, której wykonanie postanowił warunkowo zawiesić na okres próby wynoszący 4 lata i oddał skazanego w tym czasie pod dozór kuratora sądowego. Wyrok uprawomocnił się z dniem 29 sierpnia 2007 r.

Skazany M.K. ma wykształcenie podstawowe. Jest przyuczony do wykonywania zawodu stolarza. Pracuje zarobkowo w charakterze pracownika ochrony, na podstawie umowy o pracę zawartej na czas nieokreślony. Skazany od pięciu lat pozostaje w konkubinacie. Ze związku tego ma dwoje dzieci w wieku 4 i 2 lata. Aktualnie wynajmuje mieszkanie pod wskazanym wyżej adresem.

Pokrzywdzoną w niniejszej sprawie jest matka podopiecznego. W dotychczasowym okresie próby zachowanie skazanego wobec jego matki było poprawne, a pokrzywdzona nie wносиła pod adresem podopiecznego żadnych zastrzeżeń. Skazany okresowo mieszkał u matki, a ona opiekowała się jego dziećmi.

W dniu 15 czerwca 2008 r. w godzinach wieczornych skazany, znajdując się pod wpływem alkoholu, przyszedł do matki i w jej mieszkaniu wszczął awanturę, podczas której dotkliwie ją pobił. Na miejscu zdarzenia interweniowali funkcjonariusze Policji, a matka podopiecznego następnego dnia zgłosiła się do lekarza rodzinnego, który przeprowadził badanie i wydał zaświadczenie o doznanych przez nią obrażeniach. Matka podopiecznego nie zdecydowała się na zgłoszenie faktu pobicia na Policji oraz żądanie wszczęcia wobec skazanego postępowania z tego tytułu. Swoje zachowanie tłumaczy tym, że nie chce odwetu na skazanym. Oczekuje natomiast zapewnienia jej bezpieczeństwa oraz nie życzy sobie kontaktów z synem.

Biorąc pod uwagę cały dotychczasowy przebieg okresu próby oraz stanowisko pokrzywdzonej, kurator uznał, że nie jest obecnie celowe fakultatywne wnioskowanie o zarządzenia wykonania kary. Jednakże w celu zapobieżenia kolejnym aktom agresji ze strony skazanego wobec pokrzywdzonej niezbędne wydaje się nałożenie na ska-

129

zanego stosownych obowiązków. Biorąc pod uwagę, że wywołując awanturę domową w dniu 15 czerwca 2008 r. skazany znajdował się pod wpływem alkoholu, celowe jest nałożenie na niego obowiązku, o którym mowa w art. 72 § 1 pkt 5 k.k. Z uwagi na charakter popełnionego przestępstwa oraz ponowne zastosowanie przemocy fizycznej wobec matki, a także wcześniejszą informację o użyciu przemocy fizycznej wobec konkubiny – karta czynności z dnia 20 grudnia 2007 zasadne wydaje się skierowanie skazanego do udziału w programie korekcyjno-edukacyjnym, którego celem jest redukcja zachowań agresywnych oraz kształtowanie postawy partnerstwa wobec członków rodziny, co możliwe jest przy zastosowaniu art. 72 § 1 pkt 6 k.k., po uzyskaniu zgody skazanego. Aby przywrócić pokrzywdzonej poczucie bezpieczeństwa, konieczne jest odwołanie się do art. 72 § 1 pkt 7a k.k. i zobowiązanie skazanego do powstrzymywania się od kontaktowania z pokrzywdzoną w określony sposób.

Rzetelne wypełnianie przez skazanego powyższych obowiązków winno sprzyjać prawidłowemu przebiegowi dalszego okresu próby i tym samym zapobiec ponownemu popełnieniu przez niego przestępstwa z art. 207 § 1 k.k. Niewypełnienie tych obowiązków lub niewyrażenie zgody na nałożenie obowiązku, o którym mowa w art. 72 § 1 pkt 6 k.k., będzie musiało skutkować wnioskiem przez kuratora o zarządzenie wykonania kary.

Przedstawiając powyższe okoliczności, kurator wnosi jak na wstępie.

9.2. Zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa

Poznań, 22.05.2007
II Doz 394/04
II Doz 228/06

Prokuratura Rejonowa
Poznań – Stare Miasto

Sąd Rejonowy w Poznaniu, Zespół Kuratorskiej Służby Sądowej ds. Dorosłych dla dzielnicy Stare Miasto, na podstawie art. 12 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. Nr 180, poz. 1493) zawiadamia, że kurator sądowy, w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych, powziął podejrzenie o popełnieniu przestępstwa z użyciem przemocy wobec członków rodziny przez pana S.N., s. Leona i Heleny, ur. 24.1.1962 w Poznaniu, zamieszkałego w Poznaniu, ul. Nowy Rynek 2/11a.

S.N. został skazany wyrokiem Sądu Rejonowego w Poznaniu, sygn. akt IIK 51/99, za przestępstwo z art. 207 § 1 k.k. oraz wyrokiem z dnia 13.10.1999 Sądu Rejonowego w Poznaniu, sygn. akt IIK 1225/99, za przestępstwo z art. 209 § 1 k.k. W toku postępowania wykonawczego postanowieniami Sądu warunkowo zawieszono skazanemu wykonanie kary pozbawienia wolności w trybie art. 152 k.k.w. oraz oddano go pod dozór i nałożono szereg obowiązków, w tym podjęcia leczenia z uzależnienia od alkoholu oraz przestrzegania zasad współżycia społecznego w miejscu zamieszkania i pobytu.

Z informacji środowiskowych, w tym wywiadów przeprowadzonych przez kuratora z byłą żoną skazanego, panią G.K., i synem panem W.N., zamieszkałymi w Poznaniu, ul. Ustrzycka 96/1, oraz rodzicami skazanego państwem L.N i H.N, zamieszkałymi w Poznaniu, ul. Nowy Rynek 2/11a, wynika, że S.N. w dalszym ciągu nadużywa alko-

holu pod którego wpływem urządził awantury domowe, wyzywa członków rodziny słowami wulgarnymi, zakłóca ich odpoczynek w porze nocnej, zastrasza i grozi pobiciem oraz pozbawieniem życia. Rodzice skazanego oświadczyli, że obawiają się o swoje zdrowie i życie.

W związku z powyższym w oparciu o powołany na wstępie przepis należało dokonać niniejszego zawiadomienia.

9.3. Wniosek o wgląd w sytuację rodziną

.....
 kurator zawodowy Poznań, 10.10.2009
 ZKSS ds. Rodziny i Nieletnich
 Sąd Rejonowy Poznań-Nowe Miasto i Wilda
 w Poznaniu

Sąd Rejonowy Poznań-Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu
 IV Wydział Rodzinny i Nieletnich
 ul. Grochowe Łąki 6

WNIOSEK O WGLĄD W SYTUACJĘ RODZINĄ

Wnoszę o wgląd sądu opiekuńczego w sytuację rodziny Piotra i Eweliny małż. Kowalskich zam. Poznań ul. Kilińskiego 13/9, w tym małoletnich dzieci Barbary Kowalskiej ur. 17.04.2007 r. w Poznaniu oraz Krystiana Kowalskiego ur. 04.04.1996 r. w Poznaniu.

UZASADNIENIE

W trakcie wykonywania czynności służbowych kurator ustalił, iż dobro małoletnich może być zagrożone. Z pozyskanych informacji środowiskowych wynika, że rodzice nie sprawują władzy rodzicielskiej w sposób należyty, zaniedbując potrzeby małoletnich.

Młodsze dziecko jest widywane często na podwórku bez opieki osoby dorosłej, sprawia wrażenie zagubionego i przestraszonego, często płacze bądź prosi wprost o pomoc. Starszy chłopiec przebywa często w domu w czasie, kiedy powinien być w szkole. Jest prawdopodobne, iż nie realizuje prawidłowo obowiązku szkolnego, co może wskazywać na zagrożenie demoralizacją.

Matka prawdopodobnie nie pracuje, korzysta z pomocy finansowej MOPR. Postrzegana jest jako osoba niezaradna życiowo, impulsywna i nerwowa. Ojciec małoletnich wykazuje skłonności do nadużywania alkoholu, a będąc pod jego wpływem jest pobudzony i zachowuje się agresywnie, czego skutkiem są częste awantury. Atmosfera opiekuńczo-wychowawcza nie sprzyja prawidłowemu rozwojowi małoletnich, a wręcz wprost zagraża ich dobru.

Na mocy art. 572 § 1 oraz § 2 k.p.c.: „każdy, komu znane jest zdarzenie uzasadniające wszczęcie postępowania z urzędu, obowiązany jest zawiadomić o nim sąd opiekuńczy”, nadto obowiązek ten ciąży „przede wszystkim na (...) sądach”.

W oparciu o ww. uprawnienie wnoszę jak na wstępie.

.....
 kurator zawodowy

Bibliografia

134

1. Jedynek A., Stasiak K., *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, Wydawnictwo Prawnicze Lewis Nexis, Warszawa 2007.
2. Tomaszewska L., *Niezbędnik Prokuratora: Przemoc wobec kobiet w rodzinie*, Warszawa 2007.
3. Różyńska J., *Niezbędnik Pracownika Socjalnego: Przemoc wobec kobiet w rodzinie*, Warszawa 2007, str. 67
4. Herman J. L., *Przemoc. Uraz psychiczny i powrót do równowagi*, GWP, Gdańsk 2000.
5. *Rozpoznawanie i prewencja przemocy na nieletnich. Poradnik dla nauczycieli*, Fundacja Familiny Poznań, 2006.
6. *Gdy podejrzewasz, że dziecko jest krzywdzone*, Fundacja Dzieci Niczyje, 2008.
7. Przewodnik do realizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wydany przez Instytut Psychologii Zdrowia PTP Kraków, grudzień 2008.

AKTY PRAWNE

■ Ustawy

8. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
9. Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej z dnia 29 lipca 2005 r.
10. Ustawa z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. Nr 9, poz. 59 ze zm.).
11. Ustawa z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 296 ze zm.).
12. Ustawa z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn. Dz.U. z 2002 r. Nr 11 poz. 109 ze zm.).
13. Ustawa z 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (tekst jedn. Dz.U. z 2007 r. Nr 70 poz. 473, ze zm.).
14. Ustawa z 6 kwietnia 1990 r. o Policji. (tekst jedn. Dz.U. z 2007 r. Nr 43, poz. 277 ze zm.).

135

15. Ustawa z 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze (Dz.U. z 2008 r. Nr 7, poz. 39, tekst jednolity).
16. Ustawa z 6 czerwca 199 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.).
17. Ustawa z 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. Nr 98, poz. 1070 ze zm.).
18. Ustawa z 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz.U. Nr 98, poz.1071).
19. Ustawa z 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2008 Nr 220, poz. 1431).
20. Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. Nr 256 z 2004 r., poz. 2572 z późn. zm.).
21. Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. Nr 64 poz.593 z późn. zm.).
22. Ustawą z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. Nr 179, poz. 1485).

■ Kodeksy

23. Kodeks postępowania cywilnego.
24. Kodeks karny wykonawczy.
25. Kodeks etyki kuratora sądowego.

■ Rozporządzenia:

26. Ministra Sprawiedliwości z 12 czerwca 2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych (Dz.U. z 30 czerwca 2003 r.).
27. Ministrów Sprawiedliwości oraz Zdrowia i Opieki Społecznej z 7 maja 1983 r. w sprawie zasad i trybu wykonywania nadzoru nad osobami, w stosunku do których orzeczony został obowiązek poddania się leczeniu odwykowemu (Dz.U. Nr 25, poz. 110).
28. Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 7 stycznia 2003 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 29 stycznia 2003 Nr 11, poz. 114).
29. Ministra Polityki Społecznej z 8 marca 2005 r. w sprawie domów dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży (Dz.U. Nr 43, poz. 418).
30. Ministra Polityki Społecznej z 14 lutego 2005 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz.U. Nr 37, poz. 331).

31. Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 11 grudnia 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych (Dz.U. z 17 stycznia 2003 r. Nr 5, poz. 46).
32. Ministra Sprawiedliwości z 7 czerwca 2002 r. w sprawie zakresu praw i obowiązków podmiotów sprawujących dozór, zasad i trybu wykonywania dozoru oraz trybu wyznaczania przez stowarzyszenia, organizacje i instytucje swoich przedstawicieli do sprawowania dozoru (Dz.U. Nr 91, poz. 812).
33. Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych z 19 października 2007 r.

■ **Zarządzenia:**

34. Nr 162 Komendanta Głównego Policji z 18 lutego 2008 r. w sprawie metod i form wykonywania przez Policję zadań w związku z przemocą w rodzinie w ramach procedury „Niebieskie Karty”.